

Bölüm 8

Toplam Talep-Toplam Arz Analizi ve Politika Uygulamaları

öğrenme çıktıları

1

Toplam Talep (AD)

- 1 Toplam talep eğrisini, eğimini ve eğrideki değişimleri açıklayabilme

2

Toplam Arz (AS)

- 2 Toplam arz eğrisini, eğimini ve eğrideki değişimleri açıklayabilme

3

Toplam Arz ve Toplam Talep Dengesi (Denge Çıktı ve Fiyat Düzeyi)

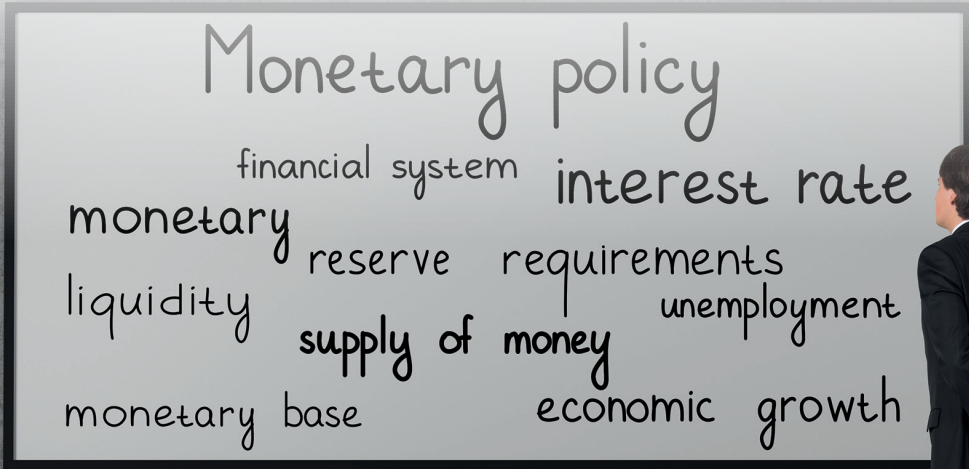
- 3 Denge çıktı ve fiyat düzeyinin nasıl belirlendiğini özetleyebilme

4

Toplam Arz ve Toplam Talebe Yönelik Politikalar

- 4 Toplam arz ve toplam talebe yönelik politikaları açıklayabilme

Anahtar Sözcükler: • Toplam Talep • Toplam Arz • Maliye Politikası • Para Politikası
• Otomatik Stabilizatörler

GİRİŞ

Ekonominin performansını değerlendirmede Keynesyen model dikkatleri toplam harcamalara, dolayısıyla talep düzeyi üzerine çeker. Ancak model bazı önemli sınırlamaları içerir. İlk olarak, fiyat düzeyi açıkça analize dâhil edilmiyor ve tam istihdam düzeyine ulaşınca kadar istikrarlı olduğu varsayılıyor. Oysa gerçek dünyada reel çıktı düzeyi ile fiyatların birlikte artışı özellikle kısa dönemde yaygın bir durumdur. İkinci olarak, Keynesyen model ekonominin talep yönünü ele almakta, talebin çok fazla olması durumunda enflasyon ve çok az olması durumunda işsizlik olacağını açıklamaktadır. Bu gözlem doğru olsa bile eksiktir. Çünkü ekonominin arz yönü ihmal edilmiştir.

Nihayet Keynesyen model, ekonominin kendi kendini düzeltme şekliindeki Klasikler'in görüşlerine tümüyle karşı çıkar. Çünkü ücretler ve fiyatlar esnek değildir ve harcamalardaki azalma işsizliğe neden olur. Böylece ekonomi tam istihdama yönelmez. Eksik istihdam durumunda hükümet politikaları (para ve maliye) gereklidir. Oysa modern iktisatçılar, bunlara modern Keynesyenler de dâhildir, genelde talep düşüklüğü nedeniyle ücretlerin ve fiyatların eninde sonunda düşeceğini kabul ederler. Bu durum ekonominin kendi kendini düzeltebileceğini açıklar ve hükümet politikalarının gerekliliğini sorgular.

Keynesyen makroekonominin itici gücü olan toplam harcamaların ya da toplam talebin belirleyicilerini anlamak ekonominin tüm performansını açıklamada sadece adımlardan birisidir. Modern makroekonomi için diğer adım ise toplam arzıdır. Analize arz yönünün dâhil edilmesi ile ekonominin nasıl işlediği, fiyat düzeyindeki değişimler, işsizlik ve enflasyon konuları daha detaylı açıklanabilir ve ekonominin performansı daha sağlıklı değerlendirilebilir. Bu amaçla ilk olarak toplam talep ve toplam arz kavramlarını detaylı bir biçimde ele alacağız. Daha sonra denge çıktı ve fiyat düzeyinin belirlenme sürecini inceleyeceğiz. Son olarak toplam arz ve toplam talepteki değişikliklere karşı ekonominin reaksiyonunu değerlendireceğiz.

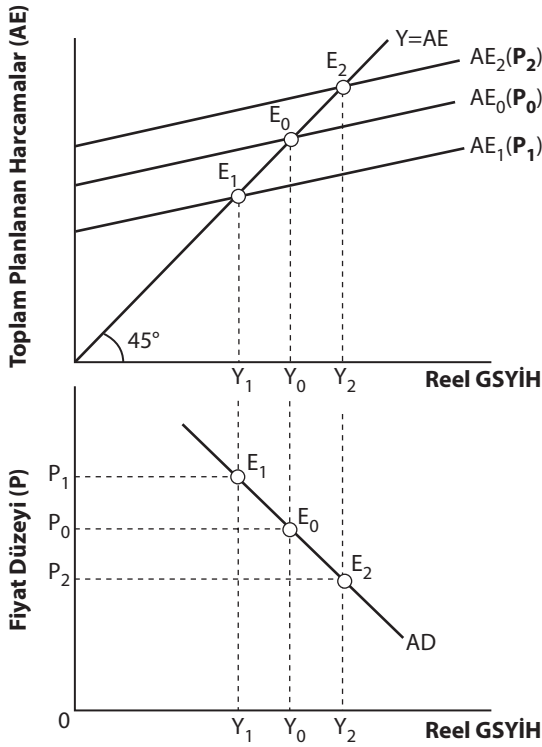
TOPLAM TALEP (AD)

Mal ve hizmetlerin toplam miktarı reel GSYİH ile ölçülür. Fiyat düzeyi ise tüm mal ve hizmetlere ilişkin ortalama ağırlıklandırılmış indekstir. Örneğin, GSYİH deflatörü TÜFE gibi genel fiyat düzeyini gösterir. İşte toplam talep bu fiyatlar genel düzeyi ile reel hasıla arasındaki negatif ilişkiyi açıklar.

✓ Toplam talep, ekonomideki tüm sektörler tarafından (hanehalkı, firmalar, devlet ve dış âlem sektörlerince) çeşitli fiyat düzeylerinde belli bir dönemde talep edilen mal ve hizmetlerin toplam miktarıdır.

Dikkat edilirse talep edilen mal ve hizmetlerin toplam miktarına ilişkin bileşenler bizim daha önce açıkladığımız toplam harcama fonksiyonu (AE) içerisindeki unsurlardır. Çünkü hanehalkları tarafından tüketim harcamaları (mal ve hizmetler için), firmalarca yatırım harcamaları, kamu sektöründe yatırım ve kamu tüketimi çerçevesindeki harcamalar ve nihayet dış âlem tarafından net ihracat sonucuna göre planlanan harcamalar ortaya çıkmaktadır. Kısaca talep edilen mal ve hizmetlerin toplam miktarı hanehalkı, firmalar, kamu kesimi ve dış âlem tarafından her bir fiyat düzeyi için verilecek kararlara bağlıdır.

Fiyat düzeyindeki bir değişim ise tüm sektörlerin kararlarını etkilediği ve toplam harcama fonksiyonunun kaymasına neden olduğu için talep edilen reel hasıla miktarını da değiştirir. Aşağıdaki toplam talep eğrisinin elde edilmesini gösteren Şekil 7.1'in üst panelinde, fiyat düzeyindeki artış (P_0 'dan P_1 'e) durumunda toplam harcama fonksiyonunun AE_0 'dan aşağıya AE_1 'e düşüşü gösterilmiştir. Bu durumda, talep edilen miktar, denge düzeyi içinde Y_0 'dan Y_1 'e azalmıştır. Benzer şekilde, fiyat düzeyinde bir azalma ise toplam harcama fonksiyonunu AE_0 'dan AE_2 'ye yukarı doğru kaydırmış, yeni denge durumunda talep edilen miktar ise Y_0 'dan Y_2 'ye yükselmiştir. Dikkat ederseniz toplam harcama fonksiyonu toplam talep eğrisi değildir. Ancak bunu kullanarak toplam talep miktarı ile fiyat düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren toplam talep eğrisini şeklin alt panelinde çizebiliriz.

Şekil 8.1 Toplam Talep Eğrisinin Elde Edilişi

Burada her bir fiyat düzeyi için reel GSYİH seviyeleri işaretlenerek negatif eğimli toplam talep (AD) eğrisi çizilmiştir. Üst paneldeki E_0 , E_1 ve E_2 noktaları alt panelde fiyat düzeyi ve reel GSYİH düzeyi eksenlerindeki aynı harflere karşılık gelmektedir.

Toplam talep eğrisinin negatif eğimli oluş nedenlerini, fiyat düzeyindeki değişmelere bağlı olarak toplam harcama fonksiyonunun kaymasına neden olan etkilere göre açıklayacağız.

Toplam Talep Eğrisinin Negatif Eğimli Olma Nedenleri

Toplam talep eğrisi, tek bir mal için talep eğrisine benzer şekilde, sol yukarıdan sağ aşağıya doğru eğimlidir. Bu negatif eğim düşük genel fiyat düzeyinde daha fazla çıktı talep edileceğini gösterir. Ancak toplam talep eğrisi farklı nedenlerden dolayı negatif eğimlidir. Tek bir mal için talep eğrisini düşündüğümüzde; örneğin, tavuk etini dikkate aldığımızda, benzer ya da tavuk eti yerine kullanılacak diğer tüm malların (dana eti, hindi eti, balık, koyun eti...vb.) fiyatları sabit varsayıp (ceteris paribus) tavuk eti fiyatını değiştirerek analiz yapıp negatif eğimli talep çizebiliyoruz. Yorum yapmak istediğimizde şayet tavuk eti fiyatı nisbeten düşmüş

ise, tüketiciler diğer ürünler yerine de bunu ikame edeceklerdir. Böylece fiyat düştüğünde talep edilen tavuk eti miktarı artacaktır. Tek bir mala ilişkin fiyat düzeyindeki azalmanın ortaya çıkardığı gelir ve ikame etkisine bağlı olarak bu malın negatif eğimli talep eğrisini açıklanır. Oysa toplam talep eğrisini incelediğimizde tek bir ürünün fiyatındaki düşme değil, tüm mal ve hizmetler için ortalama bir fiyat düzeyindeki düşüş dikkate alınmaktadır. İşte bu fiyat düzeyindeki değişme üç farklı etki oluşturarak toplam harcama fonksiyonunu kaydırmakta ve talep edilen reel GSYİH miktarını etkilemektedir. Bu etkilere bağlı olarak negatif eğimli toplam talep eğrisi çizilmektedir. Bu etkiler; i) Reel Balans, ii) Zamanlararası İkame, iii) Uluslararası İkame olarak belirtilebilir.

Reel Balans Etkisi

AD eğrisinin negatif eğimli oluşunu açıklamada yararlanılan etkilere ilk reel balans etkisidir. Bazen *reel ankes etkisi* ya da *servet etkisi* olarak da anılır. Bu etkiye göre, fiyatlar genel düzeyi düştüğünde, toplumun finansal varlıklarının reel değeri ya da satın alma gücü artar. Bir başka deyişle sabit bir parasal değeri olan her türlü finansal aktifin satın alma gücü, fiyat düzeyi düştüğünde yükselir. Bu durum insanların kendilerini daha zengin hissetmelerini sağlar, böylece daha fazla mal ve hizmet tüketmelerine neden olur. Yani toplam harcama fonksiyonu fiyat düzeyinin düşmesi sonucu yukarı kayar ve daha yüksek reel çıktı düzeyinde dengeye ulaşır. Şekil 8.1'den görüleceği üzere fiyat düzeyi düştüğünde daha fazla harcama yapılmaktadır.

Benzer şekilde yüksek fiyat düzeyi düşük tüketime ve düşük gelir düzeyine neden olmaktadır. Çünkü hatırlarsanız tüketiciler değerleri paraya bağlı birçok finansal varlığa sahiptir. Fiyat düzeyi artınca bunların değerleri düşer. Yani servetin reel değeri azalır, tüketiciler daha az harcama yapar böylece toplam harcama fonksiyonu aşağıya kayar. Sonuçta düşük harcama ile denge reel GSYİH de düşer. Özet olarak fiyat düzeyindeki bir artış düşük reel toplam talep miktarına neden olur. Fiyat düzeyi ve dengedeki talep edilen reel GSYİH miktarı arasındaki ilişki şeklin alt panelinde gösterilen negatif eğimli toplam talep eğrisi ile açıklanır.

Reel balans etkisini daha kolay anlaşılır kılmak için aşağıdaki örneği kullanalım: Her yaz döneminde bir turizm firmasında çalışıp okul masraflarınız

için 4000₺ kazandığınızı düşünelim. Bu para bir öğretim yılı boyunca (yaz okulu hariç) okul harcamalarınızı karşılamaktadır. Şimdi fiyatlar genel düzeyinin yarı yarıya düştüğünü varsayalım. Tüm fiyatlar yarıya indiğinde sizin kazancınızın yarısıyla o yıl okuyabileceksiniz. Tasarruf hesabınızda beklediğiniz harcamaları fazlasıyla karşılayacak paranız olduğundan, normalde aldığınızdan daha fazla mal ve hizmet talep edebileceksiniz. İşte bu reel balans etkisinden kaynaklanmaktadır. Yani tasarruf hesabındaki paranın satın alma gücü yükselmiştir. Tabii ki, fiyatlar genel düzeyi yükseldiğinde ters yönde etki söz konusu olacaktır. Kendinizi eskiye oranla daha az varlıklı hissedeceksiniz ve daha az mal ve hizmet satın alacaksınız. Açıklanan her iki durumda da fiyat düzeyi ve reel çıktı üzerine yapılan harcamaların hareket yönü birbirine terstir. Bu nedenle Şekil 8.1'de alt panelden görüleceği üzere temsili ekonomimizde toplam talep eğrisi sol yukarıdan sağ aşağıya doğru negatif eğimlidir.

Zamanlararası İkame Etkisi

Zamanlararası ikame üzerinde önemli bir etken faiz oranıdır. Bu nedenle *faiz oranı* etkisi olarak da adlandırılır ve toplam talep eğrisinin negatif eğimli oluş nedenlerini açıklamada bir başka etken olarak kullanılır.

✓ Bugün alınacak mal ve hizmetlerin daha sonraki bir tarihe ertelenmesi ya da daha sonraki bir tarihte alınması planlanan mal ve hizmetlerin bugün alınacak olması zamanlararası ikame etkisi olarak adlandırılır.

Bildiğiniz gibi toplam talep eğrisi fiyat düzeyi ve reel GSYİH eksenleri içerisinde negatif eğimli olarak çizilir. Yani fiyat düzeyi düştüğünde toplam çıktıya yönelik (reel GSYİH) talep miktarında bir artış olur. Burada faiz oranı önemli rol üstlenir. Faiz oranının belirlenmesinde ise reel para miktarı önemli işleve sahiptir. Şöyle ki, şayet fiyat düzeyi düşerse, reel para miktarı artar, daha önce açıkladığımız reel balans etkisi kanalıyla harcamalar artar. Çünkü kişiler ne kadar çok reel paraya sahipse o kadar çok mal ve hizmet talep edebilecektir. Ancak kişiler ellerindeki tüm reel paralarını mal ve hizmet harcamalarına kullanmazlar, tasarruf yaparlar, borçlarını öderler, başkalarına borç verirler. Özel-

likle düşük fiyat döneminde ellerinde reel parası fazla olanlar, bu dönemde daha fazla borç vermeye hazırdırlar. Kısaca ödünç verilebilir fon arzı artmış olur. Öte yandan borç arayanlar, fiyat düşüşü halinde daha az ödünç almaya gereksinim duyarlar, yani ödünç verilebilir fon talebi azalır. İşte ödünç verilebilir fon talebindeki düşüş ve ödünç verilebilir fon arzındaki artış faiz oranlarında bir düşüş meydana getirir.

Faiz oranlarındaki azalma, ödünç almanın maliyetini düşürdüğü için yatırım harcamalarını ve bazı tür tüketim harcamalarını artıracak, dolayısıyla toplam harcama fonksiyonu yukarı kayacak (Şekil 8.1'deki AE_2 konumuna gelecek) ve daha yüksek reel gelir düzeyinde denge oluşacaktır. Bir başka anlatım ile düşük faiz oranı harcamaların bir kısmını gelecekte bugüne kaydırarak, özellikle sermaye mallarına yapılacak harcamanın zamanını değiştirmektedir. Yine kişileri borçlanmaya teşvik ederek tüketimlerini kamçulamaktadır. Böylece toplam çıktı talep miktarında artış ortaya çıkmaktadır.

Yüksek faiz durumunda ise, harcamalar ertelenir. İnsanlar daha fazla tasarrufa yönelerek tüketimlerini kısma eğilimine girerler. Yine faiz oranlarının yükselmesi durumunda yatırım harcamaları da azaldığı için toplam harcama fonksiyonu AE_1 (P_1) konumunda aşağı kayar. Dolayısıyla yüksek fiyat düzeyinde (P_1) toplam çıktı talep miktarında azalış olur, şeklin alt panelinden görüleceği üzere negatif eğimli talep eğrisi çizilir.

Daha dar çerçevede konuya başka bir açıdan bakacak olursak; faiz oranı para piyasasında para arzı ve para talebi tarafından belirlenmektedir. Genel fiyat düzeyi düştüğünde, tüketiciler ve firmalar günlük işlemleri için daha az paraya ihtiyaç duyarlar. Çünkü belli bir para miktarı ile öncekine kıyasla daha fazla mal ve hizmet satın alınabilecektir. Yani fiyat düzeyindeki düşme para talebini azaltacaktır. Her bir toplam talep eğrisi ekonomide sabit bir para arzı varsaydığı için, para talebindeki azalma paranın fiyatında (yani faiz oranında) düşüşe neden olacaktır. İşte faiz oranındaki düşüş faize duyarlı harcamaları teşvik edecek toplam harcama fonksiyonunu yukarı kayacaktır.

Bir örnekle açıklamaya çalışırsak; mal ve hizmetler için ortalama fiyat düzeyinin yarı yarıya düştüğünü varsayalım. 200 bin ₺'ye satılan evler, 100 bin ₺'ye veya 40 bin ₺'ye satılan arabalar 20 bin ₺'ye satılmakta olsun. Bu durumda tüketiciler önceki duruma kıyasla yeni ev ya da yeni araba

alımını için ödünç alacağı finansman miktarı yarıya inecektir. Para için azaltılmış bu talep faiz oranlarını düşürmekte ve harcamaları artırmaktadır. Böylece düşük fiyat düzeyinde daha fazla çıktı talep edilmiş olacaktır. Tabi ki fiyat düzeyi yükselirse para talebinde artışa neden olacak, faiz oranlarını yükselterek harcamalarda azalışa neden olacaktır.

Uluslararası İkame Etkisi

Yurt içinde üretilen mal ve hizmetlerin yurt dışı mallarla ikamesi ya da tersi durum uluslararası ikame olarak tanımlanır. Örneğin, kışın Uludağ'da kayak yapmak yerine İtalya Alpleri'ni tercih etmek ya da ithal bir otomobil almak yerine Türkiye'de üretilen bir otomobili tercih etmek gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu etki daha çok uluslararası ticaret ile ilgilidir. Net ihracatı ele alırsak ($NX = X - M$); ülkede fiyat düzeyinde düşüş ihracatı (X) artırır ve ithalatı (M) ise azaltır. Tabii ki diğer ülkelerin fiyat düzeyleri sabit kaldığı varsayımı altında net ihracat olumlu etkilenir. Çünkü Türkiye'de fiyatlar düştüğü için Türk malları hem yurt içinde hem de yurt dışında cazip olacak ve ihracat artacaktır. Öte yandan Türk vatandaşları nispi fiyat avantajı olan yerli mallara yöneldiği için ithalat da azalacaktır. Böylece fiyat düzeyindeki azalış nedeniyle net ihracat artacaktır. Net ihracatın artması toplam harcama fonksiyonunu yukarı kaydırır ve denge reel GSYİH düzeyi artar. Şekil 8.1'in alt panelinde ise AD üzerinde E_2 noktasına gelinir. Bu durum negatif eğimli talep eğrisinin varlığını açıklamada kullanılır. Benzer şekilde fiyatlar genel düzeyindeki artış ihracatı azaltıp ithalatı artırır. Diğer şeyler sabitken ülkedeki genel fiyat seviyesindeki artış net ihracatı ($X-M$) azaltır. Böylece toplam harcama fonksiyonu ($AE = C+I+G+X-M$) aşağı kayar ve reel hasıla düzeyi düşer. Toplam harcama fonksiyonu kullanılarak elde edilen AD eğrisi üzerinde yüksek fiyat düzeyi düşük hasıla düzeyi ile ilişkili olur.

Dikkat ederseniz harcama gelir modelinde her harcama fonksiyonu tek bir fiyat düzeyi için çizilir. Fiyat düzeyi değiştikçe toplam harcama fonksiyonu da değişmekte ve farklı bir reel hasıla düzeyinde denge sağlanmaktadır. İşte AD eğrisi, her fiyat düzeyi için bu denge reel hasıla düzeyleri dikkate alınarak çizilmektedir. Yukarıda açıkladığımız bu üç etki çerçevesinde AD eğrisi negatif eğimli olarak çizilmektedir. Diğer değişkenler sabit iken fiyat düzeyindeki artış AD eğrisi üzerinde hareketlenme-

ye neden olur ve talep edilen reel GSYİH miktarı azalır. Ya da fiyat düzeyindeki azalma durumunda AD eğrisi üzerinde sağ aşağıya hareketlenme olur ve talep edilen reel GSYİH miktarı artar.

dikkat

Harcama gelir modelinde her harcama fonksiyonu tek bir fiyat düzeyi için çizilir. Fiyat düzeyi değiştikçe toplam harcama fonksiyonu da değişmekte ve farklı bir reel hasıla düzeyinde denge sağlanmaktadır. Oysa fiyat düzeyindeki değişimlerin AD eğrisi üzerinde hareketlenmeye neden olacağına dikkat edelim.

Toplam Talepteki Değişmeler

Makroekonomide de toplam talep eğrisi üzerindeki hareketle, toplam talep eğrisinin kayması arasındaki farklılığı ortaya koymamız gerekiyor. Fiyatlar genel düzeyindeki değişimin durağan toplam talep eğrisi üzerinde aşağı ve yukarı hareketle yol açtığını AD eğrisini elde ederken açıkladık. Fiyat değişikliği dışında herhangi bir nedenle hanhalklarının, firmaların, hükümetin ve dış âlem harcama planlarındaki değişimler toplam talep (AD) eğrisini kaydırır. Toplam talep eğrisini kaydıran faktörler:

- Hükümet politikalarındaki değişimler
- Hanhalkları ve firmaların bekleyişlerindeki değişimler
- Uluslararası faktörler
- Toplam servetteki değişimler

Şimdi sırasıyla bunlardaki değişimlerin AD eğrisini nasıl kaydardıklarını açıklayalım.

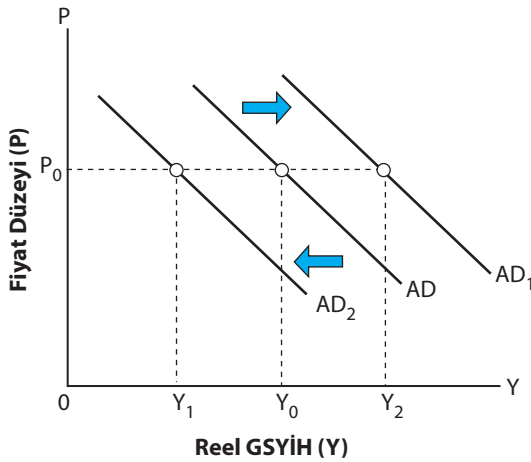
Hükümet Politikalarındaki Değişmeler

Hükümetler uyguladıkları para ve maliye politikaları ile toplam talebi etkileyebilir. Hükümetin kamu harcamaları, transfer ödemeleri ve vergileri kullanarak ekonomiyi etkileme teşebbüsleri maliye politikası olup, AD eğrisini kaydıran önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. Örneğin, mal ve hizmetler için kamu harcamalarının artması, transfer harcamalarındaki artış ve vergilerdeki azalma genişletici maliye politikası olup AD'yi sağa AD_1 'e kaydırır. Kamu harcamalarındaki azalma, transfer-

lerdeki azalma ve vergilerdeki artış daraltıcı maliye politikası olup AD'yi sola kaydırır. Şekil 8.2'de fiyat düzeyinin değişmediği bir durumda maliye politikaları değişikliğine bağlı olarak AD'deki kaymalar gösterilmiştir.

AD eğrisinin sağa kayması durumunda, her bir fiyat düzeyinde eskiye kıyasla daha fazla harcama yapılırken, AD'nin sola kayması ise her bir fiyat düzeyinde daha az harcama yapılacağını ifade eder.

Yine merkez bankası tarafından para arzı ve faiz oranlarını değiştirme eylemleri para politikası olup, AD eğrisinin kaymasına neden olur. Para arzını artırmaya yönelik eylem genişletici para politikası olup AD eğrisini sağa kaydırır. Benzer şekilde para arzının azaltılması ise daraltıcı para politikası olup AD'yi sola kaydırır. Yine merkez bankası veri fiyat düzeyinde faiz oranlarını artırıcı kararlar alırsa AD eğrisi sola kayar. Çünkü yüksek faiz oranlarıyla karşılaşan firmalar ve hanhalkları (özellikle yatırımcılar) yüksek faiz maliyetinden kaçınmak ve ödünç verilebilir fonlardaki yüksek getiri avantajlarından yararlanmak amacıyla harcamalarını kısırlar ve AD sola kayar. Tersi durumda ise AD eğrisi sağa kayar.

Şekil 8.2 Toplam Talep Eğrisindeki Kaymalar

Hanhalkları ve Firmaların Bekleyişlerindeki Değişmeler

Gelecekteki ekonomik koşullara ilişkin her türlü beklentiler, hanhalkları ve firmaların harcama kararlarını etkiler. Özellikle gelecekteki enflasyon beklentileri, gelir düzeyi ve kâr düzeyine ilişkin beklentiler toplam harcama fonksiyonunun dolayısıyla toplam talep eğrisinin kaymasına neden olur. Örneğin, gelecekte enflasyon oranının artacağı

şeklinde bir beklenti oluşmuş ise, diğer koşullar sabitken, toplam talepte bir artışa yani AD eğrisinin sağa kaymasına neden olur. Beklenen enflasyon oranı ne kadar yüksek ise, mal ve hizmetlerin gelecekteki fiyatları o denli yüksek olacaktır. Yine enflasyon beklentisinin yüksek olması paranın ve diğer finansal varlıkların beklenen reel değerini düşürecektir. Bu durumun farkında olan insanlar cari dönemde daha çok mal ve hizmetler alacaklar, dolayısıyla AE yukarı kayarken AD ise sağa kayacaktır. Enflasyon oranının düşeceği beklentisi ise, insanların harcamalarını ertelemelerine yol açacağından AD eğrisi sola kayacaktır.

Başka bir açıdan bakmak için; hanhalkları ve firmaların gelecek hakkında iyimser olduklarını varsayalım. Örneğin, hanhalklarının gelecekteki gelirlerinin artacağını düşünelim, bu durumda tüketiciler cari dönem tüketimlerini artırma eğiliminde olurlar, dolayısıyla AE fonksiyonu yukarı kayarken, AD eğrisi de sağa kayar. Benzer şekilde şayet firmalar gelecekte kârlılık düzeyinde artış bekliyorlarsa yatırım harcamalarını artırma çabası içinde olurlar. Şöyle ki; verimliliği artıracak şekilde teknolojide önemli değişiklikler olmuşsa, firmaların yeni sermaye mallarına talebi artacaktır. Çünkü firmalar en son teknolojileri kullanmakla kârlarında önemli artış olacağını beklediklerinden, yeni fabrika ve teçhizat için yatırım harcamalarını artıracaklardır. Yine AE fonksiyonu yukarı kayarken AD sağa kaymış olur.

Hanhalkları ve firmaların gelecek hakkında kötümser oldukları ya da durgunluk beklentisi içerisinde olduklarını düşünelim. Bu durumda hanhalklarından daha az tüketip daha çok tasarrufa yönelecekleri beklenebilir. Öte yandan firmaların fabrika ve teçhizat için harcamalarını kısacağı olasılığı çok yüksek olur. Sonuçta veri bir fiyat düzeyinde toplam harcama önceki duruma kıyasla az olduğu için AD eğrisi Şekil 8.2'de görüldüğü gibi sola kayar.

Uluslararası Faktörlerdeki Değişmeler

Toplam talebin kaymasına neden olan uluslararası etmenler; döviz kurundaki ve yabancıların gelir düzeyindeki değişmelerdir. Daha önce açıkladığımız döviz kuru; bir birim yabancı para satın almak için ödenmesi gereken Türk Lirası miktarıdır. Şayet döviz kuru yükselirse ithal malları pahalı hale geldiğinden ithalat azalacaktır. Çünkü 1\$ =

3₺ iken, 10\$'a ithal edilen mal için ithalatçı firma 30₺ öderken kur yükselip, 1\$ = 4₺ olduğunda firma aynı mal için 40₺ ödemek zorunda kalacaktır. İthal malının yurt içindeki fiyatı yükseldiği için talep edilen miktarı da azalacaktır. İhracat ise kurun yükselmesinden olumlu etkilenecektir. Çünkü ülkede üretilen mallar yabancı para cinsinden ucuzlayacaktır. Net ihracat olumlu etkilendiği için her bir fiyat düzeyinde toplam harcama fonksiyonu yukarı kayarken, AD eğrisi sağa kayacaktır. Tersisi durumda ise AD sola kayar ve AE ise aşağı kayar.

Yabancıların gelir düzeyindeki artışlar da Türkiye'de üretilen mal ve hizmetlere olan talebi artırması durumunda AD eğrisinde sağa kayma görülür. Çünkü ihracat artacaktır, döviz girdisi sağlayan hizmetlere, örneğin turizme, talep artacaktır.

Toplam Servetteki Değişmeler

Toplumsal servetindeki bir artış toplam talep eğrisini sağa kaydırırken, servetteki bir azalma ise AD eğrisini sola kaydırır. Örneğin, Menkul Kıy-

met Borsası'nın olumlu bir trend yakalaması, indeks değerinin önemli ölçüde artması, hanehalklarının elindeki hisse senetlerinin değerini yükseltir. Hisse senedi fiyatlarının artması mevcut pay senedi sahiplerinin daha varlıklı olması demektir. Bu şekilde servet düzeyi yükselenler, ellerindeki hisse senetlerinin bir kısmını satarak dayanıklı tüketim malı harcamalarını artıracaklardır. Sadece dayanıklı tüketim malı değil her tür tüketim harcamaları teşvik edilmiş olacaktır. Özet olarak borsaya kayıtlı pay senetlerinin değerindeki artış harcamaları teşvik edecek herhangi bir fiyat düzeyinde toplam harcama fonksiyonu yukarı kayarken AD eğrisi de sağa kayacaktır. Servetteki bir azalma ise, örneğin borsadaki düşüş sonucu ortaya çıkmış olabilir, AD eğrisini sola kaydırır. Burada bir hususu açıklamada yarar vardır: AD eğrisinin negatif eğimli oluş nedenlerinden biri olarak açıkladığımız servet etkisinde, fiyat düzeyindeki değişmeyi dikkate almıştık. Oysa burada fiyat dışı bir nedenle servet değişikliği üzerinden analiz sürdürülmektedir.

TOPLAM ARZ (AS)

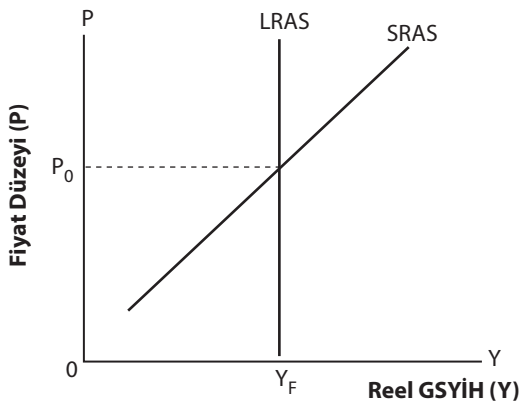
Toplam arz, belirli bir dönemde çeşitli fiyat düzeylerinde, ekonomideki tüm üreticilerin birlikte arz ettikleri toplam çıktıyı gösterir. Arz edilen toplam çıktı; reel GSYİH olarak ölçülen ve ekonomideki tüm firmalar tarafından üretilen mal ve hizmet miktarıdır. İşte toplam arz, bu toplam çıktı ile genel fiyat düzeyi arasındaki ilişkiyi gösterir.

Kısa ve Uzun Dönem Toplam Arz Eğrisi

Toplam arz eğrisinin biçimi, ücret ve fiyat davranışları üzerine yapılacak olan varsayımlara bağlıdır. Şayet ücretlerin ve fiyatların oldukça esnek olduğuna inanıyorsak toplam arz eğrisi (AS) düşey olacaktır. Eğer ücretler ve fiyatlar esnek değilse ya da katı (yapışkan) ise toplam arz eğrisi (AS) yatay olacaktır. Mo-

dern iktisatçıların çoğu bu iki uç durum arasında yer alır, zaman unsurunu dikkate alarak, ücretlerin ve fiyatların uzun dönemde esnek olacağını ancak kısa dönemde en azından bazı ücretlerin ya da girdi fiyatlarının yapışkan olacağını tartışır. Bu tartışmalar çerçevesinde özellikle kısa dönemde toplam arz eğrisinin (SRAS) pozitif eğimli olduğu genel kabul görmektedir. Öte yandan uzun dönem toplam arz eğrisinin (LRAS) ise tam istihdam düzeyinde (Y_F) düşey olduğu, yani reel GSYİH'nin potansiyel GSYİH'ye eşit olduğu kabul edilir. Çünkü ücretler ve fiyatlar uzun dönemde esnekler. Aşağıdaki Şekil 8.3'de kısa ve uzun dönem için toplam arz eğrileri çizilmiştir.

Kısa dönemde pozitif eğimli toplam arz eğrisi, firmaların düşük fiyat düzeylerinde daha az, yüksek fiyat seviyelerinde ise daha fazla toplam çıktı arz edebileceklerini gösterir. Firmaların bu şekilde davranmalarının nedeni; ücret ve girdi fiyatlarının esnek olmaması nedeniyle kısa dönemde bazı maliyetlerin sabit kalması ve yükselen fiyatlarda firmaların daha kârlı duruma geçmeleridir. Çünkü kâr amaçlı firmaların piyasaya arz edeceği mal ve hizmet miktarı, çıktılar için ödenen fiyata, ücretlere ve diğer üretim maliyetlerine, teknoloji ve daha birçok faktöre bağlıdır. Arz edilen çıktı miktarını belirleyen diğer şeyler sabit tutulduğunda (*ceteris paribus*) her bir fiyat düzeyinde arz edilen reel GSYİH miktarı ekonominin toplam arz eğrisidir.

Şekil 8.3 Kısa ve Uzun Dönem Toplam Arz Eğrisi

Şekil 8.3'de pozitif eğimli kısa dönem toplam arz eğrisi (SRAS) çizilmiştir. Neden pozitif eğimli olarak çizildiğini anlamak zor değildir. Çünkü üreticilerin motivasyonu kârdır. Bir birim ürün üretmenin kârı en basit şekliyle, bu ürünün satış fiyatı ve üretim maliyeti arasındaki farktır. Kısaca,

$$\text{Birim Başına Kâr} = \text{Fiyat} - \text{Birim Maliyet}$$

Bu durumda artan fiyat düzeyine göre çıktının seviyesi maliyetlere bağlıdır. Firmaların emek ve diğer tüm girdiler için ödedikleri fiyatların birçoğu kısa zaman dilimleri için genelde sabittir. Öyle ise fiyat artınca birim kâr artacak firmalar daha fazla üretim gerçekleştireceklerdir. Ancak girdi fiyatlarının ya da maliyetlerin sabitliği sonsuza dek sürmez. O halde birim girdi fiyatlarının sabitliği ya da katılığı için temel nedenlere bakmamız gerekmektedir.

Maliyetlerin katılığı için temel neden uzun dönemli sözleşmeler ya da kontratlardır. Örneğin işçi sendikaları ile sözleşmeler genelde her yıl ya da 2 yılda bir yapılır. Anlaşma dönemi boyunca ücretler sözleşmede öngörülen şekliyle sabittir. Hatta belirlen bir kontrat olmasa da ücret ayarlamaları genelde yılda bir kez yapılır. Benzer şekilde girdi olarak kullanılan birçok hammadde ve materyal firmalarca uzun dönem kontratlar ile önceden belirlenmiş fiyatlar üzerinden alınır ve satılır. Firmalar açısından belirli bir zaman diliminde girdi fiyatlarının sabit kalması önemlidir. Çünkü firmalar ne kadar üretim yapacaklarına ilişkin karar verirken satış hasılatı ile kendi üretim maliyetlerini karşılaştırırlar. Bunda ise ürünün fiyatı ile girdi fiyatları önemli rol üstlenir. Eğer ürünün fiyatı, ücretler ve diğer faktör maliyetleri sabit iken artıyorsa, üretim daha kârlı olur ve firma çıktı miktarını artırır.

Önemli bir noktayı işaret etmeden geçmeyelim; eğer ücretler ve diğer girdi fiyatları ürünün fiyatıyla birlikte artmış olsaydı firma kendi çıktısını genişletmeyecekti. Çünkü böyle bir durumda yüksek girdi fiyatları tümüyle yüksek çıktı fiyatını dengeleyecek ve üretimi artırma teşvikleri tamamen ortadan kalkacaktır. Uzun dönem tam olarak bu beklentiye uygundur. Çünkü uzun dönemde sözleşmeler sona erecek ve ücretler ile diğer girdi fiyatları yukarı doğru ayarlanabilecektir. Dolayısıyla firmalar için teşvik olmadığından üretim düzeyi de sabit kalacaktır. Böylece uzun dönemde fiyat düzeyi değişse bile reel çıktı düzeyi değişmemektedir. Kısaca uzun dönem toplam arz eğrisi (LRAS) düşeydir. Çünkü potansiyel GSYİH fiyat düzeyinden bağımsızdır. Bu bağımsızlığın nedeni ise tüm ücretlerin ve fiyatların esnekliğidir. Fiyat düzeyi yükseldiğinde tüm faktör fiyatları da yükseliyorsa; nisbi fiyatlar, reel ücret, dolayısıyla reel GSYİH düzeyi bundan etkilenmez. Böylece tam istihdam düzeyinde LRAS düşey bir hal alır.

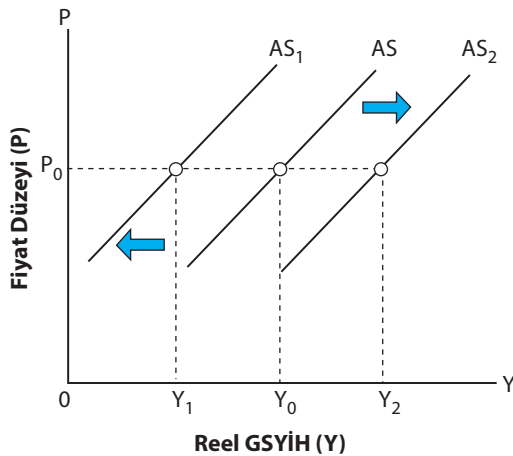
Toplam Arz Eğrisindeki Değişmeler

Şimdiye kadar vardığımız sonuç; toplam arz eğrisi pozitif eğimlidir. Çünkü ücret ve diğer girdi fiyatları veri iken, genel denge düzeyi ve arz edilen toplam çıktı arasında pozitif bir ilişki vardır. Hatta bu ilişkide arz edilen reel GSYİH miktarını etkileyen diğer faktörlerin değişmediği ya da sabit tutulduğu varsayılır. İşte sabit tutulan bu diğer faktörlerdeki değişimler AS eğrisinin yeni bir konuma kaymasına neden olur. Toplam arz eğrisini kaydırarak parametreler; ücretlerdeki değişimler, emek dışı girdi fiyatlarındaki değişimler, teknoloji ve emek verimliliğindeki değişimlerdir. Şimdi bunları kısaca açıklayalım.

Ücretlerdeki Değişmeler

Toplam arz eğrisinin konumunu ortaya koymada önemli belirleyicilerden biri nominal ücret oranıdır. Bir ekonomideki maliyetler içerisinde en büyük pay ücretlere aittir. Hatta tüm girdilerin yarısından fazlasını kapsar. Yüksek ücret yüksek maliyet olduğundan, veri bir fiyat düzeyinde daha az kâr elde edilmesine neden olur. Bu yüzden birçok firma işçi sendikalarıyla ücretler konusunda çatışırlar.

Şimdi bir ekonomide firmalarca uygulanan ortalama ücret düzeyinin arttığını varsayalım. Bu durumda belli bir çıktı düzeyini üretmek, daha fazla maliyete neden olacaktır. Firmalar da bu yüzden daha yüksek fiyat talep edeceklerdir ve genel fiyat düzeyi artacaktır. Ya da aynı fiyat düzeyi için firmalar daha az üreteceklerdir. Bu durumda Şekil 8.4'de görüldüğü gibi, AS eğrisi sola AS_1 'e kayacaktır. Ücret düzeyinin düşürülmesi ise AS eğrisini sağa AS_2 'ye kaydırır.

Şekil 8.4 Toplam Arz Eğrisinde Kaymalar

Emek Dışındaki Girdi Fiyatlarındaki Değişmeler

Girdilerin AS üzerindeki etkisi açısından bakıldığında, diğer girdi fiyatlarındaki artışın, ücretlerden farkı yoktur. Bu girdilerin fiyatlarındaki artışlar toplam arz eğrisini sola AS_0 'dan AS_1 'e, girdi fiyatlarındaki düşüşler ise toplam arz eğrisini sağa kaydırır.

Üretimde kullanılan emek girdisinden başka birçok girdi vardır. Son yıllarda bunlar arasında en çok ilgi çeken enerji olmuştur. 1980'lerin ilk yarısında, 1990'lardaki Körfez savaşında ve 2000'li yıllardaki Irak savaşında olduğu gibi enerji fiyatlarındaki artış toplam arz eğrisini sola kaydırır. Yine yurt dışından ithal edilen bir girdinin fiyatının artması da AS'yi sola kaydırır. Bir başka örnekte kötü hava koşulları buğday, mısır, meyve ve sebze gibi tarımsal ürünlerin fiyatlarında artışa neden olur. Bunları girdi olarak kullanan gıda üretimlerinde maliyetler hızla artar ve üretimler azalır, yani AS sola kayar. Ters durumlarda ise AS sağa kayar.

Teknoloji ve Emek Verimliliğindeki Değişmeler

Toplam arz eğrisinin konumunu belirleyen bir başka faktör de teknolojidir. Düşünün ki yeni bir buluş sayesinde emeğin verimliliği artsın, yani emek birimi başına üretim miktarı artsın. Ücretler ve diğer girdi fiyatları değişmese bile bu gelişme firma maliyetlerini düşürür, kârlılığı artırır ve üretimi teşvik eder. Ürün fiyatını sabit kabul edersek bu durum AS eğrisinin sağa kaydığını açıklar.

Emek verimliliğindeki bir artış veri bir çıktı düzeyini üretmenin maliyetini düşürmektedir. Peki, emeğin verimliliğini etkileyen faktörler nelerdir? Eğer emek faktörü yüksek derecede eğitilmiş olursa emek verimliliğinde artış bekleyebiliriz. Sermaye stokundaki bir artış örneğin yeni araçlarla, yeni ve daha uygun binalarla ve daha iyi yönetim ile emeğin verimliliği artırılabilir. Yukarıda açıkladığımız gibi teknolojik gelişme de verimliliği artırır. Örneğin daha hızlı bir bilgisayar bir saatlik zaman diliminde daha fazla iş çıkarır. Özet olarak işgücü verimliliğini teknoloji ve teknoloji dışında birçok faktör etkiler. Verimlilikteki bir artış ise toplam arz eğrisini sağa, Şekil 8.4'te görüldüğü gibi AS_2 'ye kaydırır.

Emek ve Sermayenin Ulaşılabilir Arzı

Toplam arz eğrisinin konumunu belirlemede önemli bir faktör de; ulaşılabilir ya da var olan sermaye ve emek miktarıdır. Mevcut emek ve sermaye miktarı bakımından ekonomi ne kadar büyük ise o kadar çok üretim yapılabilir. Öyleyse emek miktarı ve kalitesi arttıkça, sermaye stoğu büyüdükçe yani yatırımlar arttıkça toplam arz eğrisi (AS) sağa kayar. Yani belli bir fiyat düzeyinde üretilebilecek çıktı artar. Ters durumda ise sermaye stoğundaki azalış ve emek miktarındaki azalma AS eğrisini sola kaydırır. Örneğin, 17 Ağustos depreminin ardından Türkiye’de yaşanan durum buna bir örnek oluşturur.

Toplam arzın kaymasına neden olan bu son özellik, arz yönlü ekonomi politikalarının kullanımı üzerine yapılan tartışmaların odak noktasını

oluşturur. Şöyle ki, bir grup ekonomist sermaye arzının arttırılmasına yönelik çalışmaları ön plana çıkarırken, diğer grup emek kalitesinin arttırılması gerektiğini savunuyor. Her iki grup da toplam arzın teşvik edilmesi gerektiği üzerinde anlaşıyorlar.

Dikkat ederseniz şimdiye kadar açıkladığımız; toplam arz eğrisini çizerken “diğer şeyler sabitken” söylemiyle anlatılmak istenen AS eğrisinin kaymasına yol açan parametrelerdir. Bunlardan emek ve sermayenin mevcut arzı, teknoloji hatta üretim teşvik unsurlarına ilişkin artışlar hem uzun dönem hem de kısa dönem arz eğrisini sağa, olumsuz gelişmeler ise sola kaydırır. Girdi fiyatlarındaki değişimler ise nisbi fiyatlardaki değişikliğe bağlı olarak kısa dönem AS eğrisinde kaymalara neden olur. Ancak bu değişimler süreklilik arz ederse uzun dönem AS eğrisi de kayar.

Öğrenme Çıktısı

2 Toplam arz eğrisini, eğimini ve eğrideki değişimleri açıklayabilme

Araştır 2

Alternatif enerji kaynakları kullanımının artması toplam arz eğrisi üzerinde nasıl bir etki yaratır?

İlişkilendir

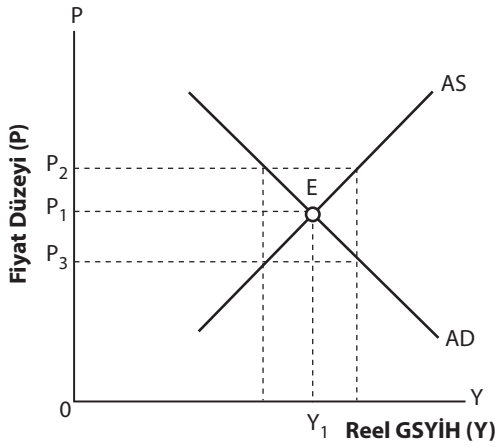
Kısa ve uzun dönem arz eğrileri dikkate alındığında, genişletici bir para politikasının hangi dönemde etkili olacağını şekil çizerek yorumlayınız.

Anlat/Paylaş

Keynesyenlere ve Klasiklere göre, kısa dönem arz eğrisinin nasıl olduğunu arkadaşlarınıza anlatınız.

TOPLAM ARZ VE TOPLAM TALEP DENGESİ (DENGİ ÇIKTI VE FİYAT DÜZEYİ)

Şimdiye kadar öğrendiğimiz toplam talep ve toplam arz analizlerini birleştirerek, reel GSYİH denge miktarını ve denge fiyat düzeyini eşanlı olarak belirleyebiliriz. Şekil 8.5 bu işleyişi açıklamaktadır. Toplam talep eğrisi (AD) ve toplam arz eğrisi (AS), reel GSYİH’nin Y_1 düzeyde ve genel fiyat seviyesinin P_1 olduğu düzeyde E noktasında kesişmektedir. Bu, denge çıktı ve fiyat düzeyini gösterir. Şayet başlangıçta fiyat bu denge fiyat düzeyinin üzerinde ise örneğin P_2 seviyesinde ise arz edilen reel GSYİH miktarı talep edilen reel GSYİH miktarını aşacaktır. Bu durumda piyasada mal fazlası oluşacak, stoklar hızla artacak ve firmalar ürünlerini satamaz hale geleceklerdir. Bu gelişmeler karşısında firmalar stoklarını eritmek için kendi aralarında çetin bir mücadeleye girecekler, bir yandan fiyatları öte yandan üretimlerini düşüreceklerdir. Sonuçta fiyatlar genel düzeyi toplam çıktı talebinin toplam arza eşit olduğu P_1 seviyesine kadar düşer. Denge çıktı düzeyinde de toplam arz toplam talep eşitliği sağlanmış olur.

Şekil 8.5 Denge Çıktı ve Fiyat Düzeyi

P_1 'den daha düşük fiyat düzeyinde ise, örneğin P_3 genel fiyat düzeyinde, talep edilen reel GSYİH düzeyi, arz edilen miktardan az olacaktır. Piyasalarda mal kıtlığı oluşacak, stoklar tükendikçe ve müşteriler baskıları oluşunca firmalar fiyatlarını yükselteceklerdir. Bu fiyat artışları denge fiyat düzeyine ulaşmaya kadar devam eder. Sadece denge fiyat düzeyinde talep edilen reel GSYİH düzeyi arz edilen reel GSYİH düzeyine eşittir. Kısaca denge fiyat dışında başka bir fiyat düzeyinde çıktının fazla ya da eksikliği ortaya çıkmakta, bu ise fiyat düzeyinin değişmesine neden olmaktadır.

Denge fiyat ve çıktı düzeyi, toplam arz ve toplam talep eğrisindeki kaymalara bağlı olarak değişir. Daha önce AD ve AS'yi kaydıran parametreleri açıkladık, burada ise dengenin eksik istihdamda ve aşırı istihdam durumunda nasıl ortaya çıktığı ve tam istihdamda nasıl yöneldiği üzerinde duracağız.

Makroekonomik Denge ve Tam İstihdam

Toplam arz ve toplam talep eğrisinin konumuna bağlı olarak ekonomik denge belirlenir. Ancak bu dengenin tam istihdamda olması şart değildir. Kısa dönemde tam istihdamdan daha yüksek düzeyde (aşırı istihdamda), tam istihdamdan daha düşük düzeyde (eksik istihdam) ya da tam istihdam

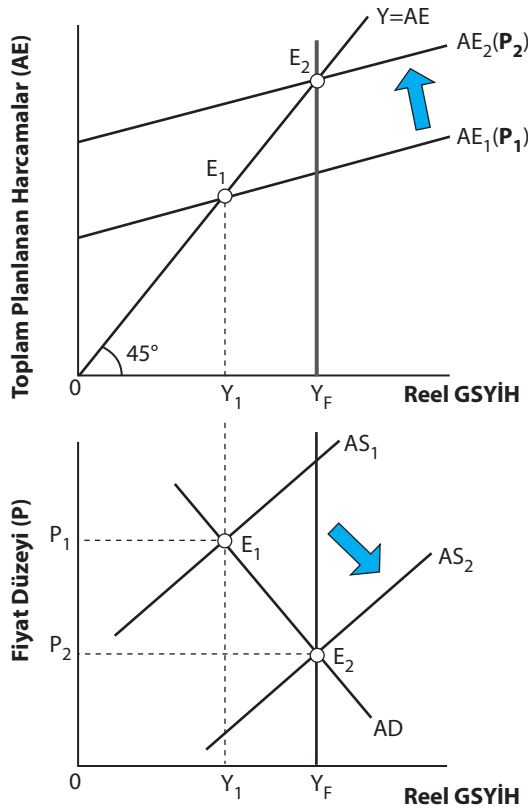
düzeyinde denge sağlanabilir. Fakat uzun dönemde ekonomi tam istihdamda ve uzun dönem düşey toplam arz eğrisi (LRAS) üzerinde dengeye ulaşır. Şimdi bu olası durumları şekillerle açıklayalım ve ekonominin kendi kendini düzeltme mekanizmasının nasıl işleyeceğine bakalım.

Eksik İstihdam Dengesi ve Ekonominin Deflasyona Tepkisi

İlk olarak hem Keynesyen harcama gelir, hem de AD-AS modelini kullanarak, potansiyel ya da tam istihdam altındaki denge konumunu inceleyelim. Aşağıdaki Şekil 8.6 bu amaçla çizilmiştir.

Eksik istihdam dengesini gösteren şeklin üst panelinde AE_1 toplam harcama fonksiyonu 45°'lik doğruyu tam istihdamın altında, Y_1 hasıla düzeyinde kesmiştir. Yine AD-AS modelinde denge çıktı düzeyi (Y_1) tam istihdam hasıla düzeyinin (Y_F)'nin altındadır. Bu durumda ekonomide deflasyonist açık vardır. Başka bir açıdan bakarsak ekonomide ($Y_F - Y_1$) kadar üretim açığı vardır. Çünkü denge çıktı düzeyi potansiyel hasıla düzeyinin (Y_F) altındadır.

Potansiyel kelimesi genelde maksimum anlamında kullanılır. Ancak burada potansiyelin anlamının biraz daha farklı olduğunu vurgulayalım. Potansiyel GSYİH düzeyi ekonominin üretebileceği maksimum çıktı düzeyi değildir. Fakat maksimum sürdürülebilir üretim düzeyidir. Firmalar bazı dönemlerde kapasitelerinin üzerinde üretimde bulunabilirler ve çalışanlar daha uzun mesaiye kalabilirler. Ancak bunların hiçbirisi sonsuza dek sürdürülebilir davranış değildir. Çünkü makinelerde fazla çalışmadan dolayı sorunlar artar, işçiler bıkar ve verimsiz hale gelir. Fakat kısa dönemde ekonomi potansiyel düzeyin üstüne çıkmaya izin verir, bu durumda fiili GSYİH düzeyi potansiyel GSYİH düzeyinin üzerinde olur. Ters durumda ise fiili GSYİH seviyesi potansiyel düzeyinin ya da tam istihdam düzeyinin altında bulunur. Potansiyel hasıla durumu doğal işsizlik oranındaki hasıla durumu olup, işsizlik hiçbir zaman sıfır değildir.

Şekil 8.6 Eksik İstihdam Dengesi ve Ekonominin Ayarlanma Süreci

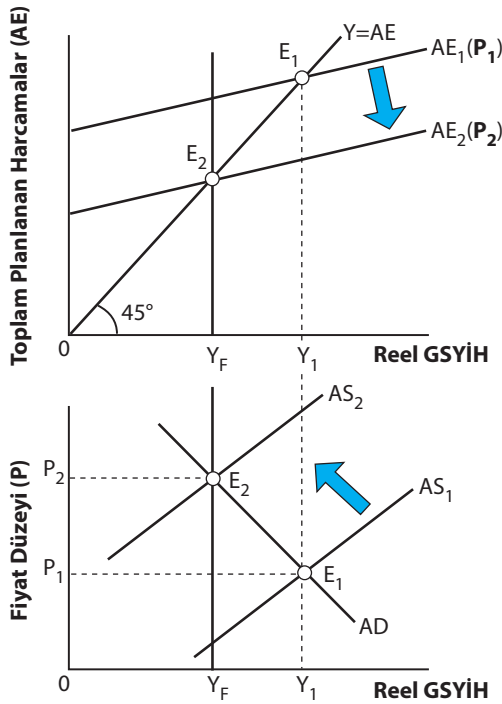
Şekle göre denge hasıla düzeyi potansiyel GSYİH'nin (Y_F 'in) altında olduğu için, ekonomide işsizlik vardır, durgunluk vardır. Böyle bir ortamda iş bulmak zorlaşacak, işçiler ücret artışı istemek yerine azalışlarına razı olacaklardır. Hatırlarsanız AS eğrisi veri bir ücret düzeyi için çizilir, ücret düzeyi düştüğünde ise AS sağa kayar. AS'nin sağa kayması, bir tarafta fiyatlar genel düzeyinin düşmesine ve üretim açığının kapanmasına, yine üretim düzeyinin tam istihdama ulaşmasına neden olur. Öte yandan fiyat düzeyindeki azalma toplam harcama fonksiyonunu AE_2 'ye kaydırır ve bu yolla ekonomideki deflasyonist açık kapanır. Çünkü eksik istihdam dengesi sonsuza kadar sürmez. Durgunluk devam ettiği sürece, hatta derinleştikçe ücretler ve fiyatlar düşecek ekonomi kendi kendini düzeltme mekanizmasını işletecektir.

Ancak günümüz modern ekonomilerinde bu ayarlama süreci çok yavaş işler. Özellikle geçmişe baktığımızda işsizlik ne denli yüksek olursa olsun ücretler aşağıya doğru ayarlanmamaktadır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Asgari ücret, sendikalaşma ve çeşitli hükümet kararları gibi kurumsal faktörler nedeniyle aşağıya düşmezler. Yine yüksek ücretlerin çalışanları teşvik edeceği gibi psikolojik faktörler, ücret indirimine giden firmalarda öncelikle iyi olan işçilerin işten ayrılmaları gibi nedenlerle ücretlerin aşağıya doğru ayarlanması çok güç olmaktadır. Bu durum oldukça ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Şayet ücretler ve fiyatlar düşmüyorsa durgunluk uzun süre devam eder. Başka bir anlatımla toplam harcamalar düşük olduğunda ekonomi uzun süre deflasyonist açık konumunda kalabilir.

Fakat günümüzde politikacılar deflasyonist açığın kendiliğinden kapanması için veya durgunluktan *kurtulmak* için ücretlerin ve fiyatların düşmesini beklemenin yanlış olduğuna inanmaktadırlar. Bunun yerine deflasyondan kurtulmak için çeşitli politikalarla müdahalelerde bulunmanın gerekliliği konusunda görüşler ağırlık taşımaktadır. Ancak ne kadar ve ne şekilde bir hükümet politikası konusunda tartışmalar sürmektedir.

Aşırı İstihdam Dengesi

GSYİH, potansiyel düzeyinin (Y_F) üzerinde olduğunda denge aşırı istihdam dengesi olarak adlandırılır. Böyle bir denge durumunda çalışanlara talep fazladır. Firmalar yeni çalışan bulmada zorluk çekerler, hatta ellerinde bulunanları da diğer firmalara kaptırmamak için çaba gösterirler. Böyle bir ortamda her türden çalışanların arzı yetersiz olduğu için (çünkü potansiyelin üzerinde çıktı üretilmektedir) firmalar ücretleri yükseltmeye başlarlar. Ücretlerin artırılmasıyla firmaların maliyetleri de artar ve toplam arz eğrisi sola (AS_2 'ye) kayar (Şekil 8.7). Fiyat düzeyi P_2 'ye yükselir ve toplam harcama fonksiyonu da aşağı kayar ve enflasyonist açık kapanır. Başka bir ifade ile fiyat düzeyindeki artış, yani enflasyon, enflasyonist açığı eritir ve ekonomiyi tam istihdam düzeyinde dengeye ulaştırır.

Şekil 8.7 Aşırı İstihdam Dengesi ve Ekonominin Ayarlanma Süreci

Bu sürece ilişkin ekonomik işleyiş doğrudan bakacak olursak; aslında enflasyonun artma nedeni, toplam harcamaların fazla olmasıdır. Talep çok yüksek olduğu için, üretimde kapasitenin üzerine çıkma çabaları maliyetleri artırarak genel fiyat düzeyinde artışa neden olmaktadır. Öte yandan toplam talebin yüksek olması başlı başına fiyat düzeyi artışını ortaya çıkarmaktadır. Artan fiyat düzeyi alım gücünü azalttığı için tüketim harcamaları azaltılır. Yine fiyat düzeyinin artışı ile ithalat artar ve ihracat azalır. Sonunda toplam harcamalar azalır, ekonomi potansiyel üretim kapasitesine döner. Bu noktada ekonominin kendi kendini düzeltme mekanizması durur.

Kısaca özetlersek, şayet ekonomi kısa dönemde aşırı istihdam denge durumunda ise enflasyonist açıktır. Bu durumda talep fazlalığı; yüksek üretim düzeyi için gerekli girdi talebindeki artışa neden olacak, ücretler ve diğer girdi fiyatlarını arttıracığı için genel fiyat düzeyinde artışa ya da enflasyona neden olacaktır. Yükselen fiyatlar tüketicilerin alım gücünü ve net ihracatı azalttığı için enflasyonist açık kapanır. Enflasyonist açığın kapanması bir yanda genel fiyat düzeyinin yükselmesine diğer yandan üretimde düşüşe yol açtığı için ekonomide stagflasyon ortaya çıkar. Yani ekonomi-

de hem enflasyon hem durgunluk birlikte oluşur. Bir sonraki alt başlıkta bu durum incelenecektir.

Aşırı istihdam dengesi durumunda da ekonominin kendi kendini düzeltme mekanizması çok zaman alır. Çünkü ücretler ve fiyatlar hemen ayarlanmazlar. Bir kez daha politika yapımcıları bu sürece müdahale etmek isteyebilirler. Daha sonra açıklanacak olan para ve maliye politikalarını devreye sokmak isteyebilirler. Yine bu otomatik mekanizmanın işleyebilmesi için toplam talep eğrisinin sağa kaymasına neden olacak güçler olmalıdır. Çünkü toplam arz sola kayarken toplam talepte sağa kayarsa enflasyonist açık kapanmaz, uzun süre enflasyon devam eder. Aşırı istihdam durumu sürdürülür.

Tam istihdam dengesinde ne enflasyonist açık ne de deflasyonist açık durumu söz konusudur. Toplam harcama fonksiyonu 45 derecelik doğruyu tam istihdam hasıla düzeyinde keser. Yine toplam arz ve toplam talep eğrileri uzun dönem toplam arz ya da tam istihdam hasıla düzeyi üzerinde kesişirler. Bu durumu şekil çizerek kendiniz gösterebilirsiniz. Kısa dönemde herhangi bir ayarlanma mekanizması işlemez. Ancak uzun dönemde ekonomik büyüme nedeniyle uzun dönem toplam arz eğrisi (Y_F) sağa kayar. Yani potansiyel GSYİH düzeyi büyüme oranına bağlı olarak daha yüksek bir değer alır ve dinamik işleyiş devreye girerek yeni dengeler oluşur. Fakat biz burada uzun dönem değişimleri göz ardı ederek genel fiyat ve reel hasıla düzeyindeki dalgalanmaları inceleyeceğiz. Böylece iktisat literatüründe sık kullanılan deflasyon, enflasyon ve stagflasyon kavramlarına daha yakından bakacağız.

Deflasyon, Enflasyon ve Stagflasyon

Yukarıdaki incelemeler basit olduğu kadar gerçek dünyadaki olayları açıklamada çok önemli dersler veriyor. Ekonomide deflasyonist açık var ise tüm üretim faktörleri için eksik kullanım ve işsizlik söz konusu olur. Bu durum faktör fiyatları ve ücretler üzerinde düşüşe neden olur kısa dönem AS sağa kayar. Bu süreçte genel fiyat düzeyinde düşme gözlenir ki bu deflasyon olarak adlandırılır.

Enflasyonist açık durumunda tam tersi süreç yaşanıyor ve genel fiyat düzeyi yükseliyor. Stagflasyonda ise ekonomide yaşanan süreç sonucunda genel fiyat düzeyi artarken reel hasıla düzeyinde azalma görülüyor. Şimdi sık yaşanan bu iki sürece daha yakından bakalım.

Şekil 8.7 dikkatle incelendiğinde görüleceği üzere bu tür enflasyonlarda asıl sorun, potansiyel GSYİH düzeyine göre toplam talebin yüksek olmasıdır. Toplam talep başlangıçta o kadar yüksek ki, kısa dönem arzı potansiyel GSYİH'nin (Y_F) çok ötesinde kesmektedir. İşte bu aşırı talep ücretleri ve fiyatları artırmaktadır. O halde talep yönünden bakıldığında, AD'yi sağa kaydıran parametreler enflasyonu oluşturan nedenlerdir ki, enflasyon talep artışından kaynaklanmıştır. İşte toplam talebin aşırılığı sonucu ortaya çıkan bu fiyat artışları talep enflasyonu olarak isimlendirilir.

Y_1 çıktı düzeyinden sonra şekilde bir hususu daha izleyebiliyoruz. O da girdi maliyetlerindeki artışa bağlı olarak fiyatlar yine artmaktadır, ancak bu kez çıktı miktarı da azalmaktadır. Bu stagflasyon olarak tanımlanan bir süreci açıklıyor. Burada aşırı toplam talebi takip eden bir süreç olarak stagflasyon yaşanmıştır. Stagflasyonun neden yaşandığını anlamak da kolaydır. Toplam talep aşırı olduğunda, ekonomi kısa süre için normal kapasitesinin üzerinde üretim yapabilir. Ancak bu süreç uzun süre devam edemez, çünkü emek talebi arttıkça buna bağlı olarak ücretlerde artar. Diğer girdi

fiyatları da yükselir. Kapasite aşırılığından dolayı yıpranma daha fazla olur. Makineler ve hammadde yetersiz olabilir. Sonuçta yüksek maliyetlerle karşılaşan firmalar daha az üretim yapar ve ürünleri için daha yüksek fiyat uygular ki bu stagflasyon olgusudur.

Şekilde aşırı toplam talebin yol açtığı enflasyondan sonra stagflasyon süreci gösterilmiştir. Oysa toplam arz eğrisindeki sola kayma da stagflasyona neden olur. Örneğin, 1970'lerin ilk yarısında ve sonunda ortaya çıkan petrol krizi nedeniyle artan enerji fiyatları, yine 1990'daki Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucunda ve son olarak Irak savaşı sonrası 2004 yılı ortalarında görülen petrol fiyatlarındaki yükselmeler enerji fiyatlarını hızla arttırdı. Üreticilerin karşı karşıya kaldıkları bu ani maliyet artışları toplam arz eğrisini sola kaydırды. Şayet AS eğrisi sola kayarsa üretim azalır. Üretim azalmasına karşın, mevcut talebin yüksek kalması fiyat artışı yaratır. Sonuç yine düşen üretim ve yükselen fiyat düzeyi kısaca stagflasyon olgusudur. Yine Türkiye'de yaşanan büyük deprem felaketlerinden sonra toplam arz eğrisinde olumsuz bir arz şoku olarak sola kayma gözlenmiştir.

Öğrenme Çıktısı

3 Denge çıktı ve fiyat düzeyinin nasıl belirlendiğini özetleyebilme

Araştır 3

Tam istihdam, çalışmak isteyen herkesin çalıştığı durum olduğuna göre, aşırı istihdam nasıl ortaya çıkar ve aşırı istihdamın konjonktür içindeki gelişimi nasıl olur?

İlişkilendir

Toplam arz-Toplam talep modeli çerçevesinde eksik istihdam dengesini gösteren bir şekil çiziniz.

Anlat/Paylaş

Toplam arz-Toplam talep modeli çerçevesinde, daraltıcı bir maliye politikasının denge gelir ve denge fiyat düzeyi üzerindeki etkisini anlatınız.

TOPLAM ARZ VE TOPLAM TALEBE YÖNELİK POLİTİKALAR

Ekonominin performansını etkilemek için, otoritelerce (hükümet ve merkez bankası) hem toplam talebe yönelik para ve maliye politikaları, hem de toplam arza yönelik arz yönlü politikalar (teşvikler, ücret ve fiyatlara müdahaleler) uygulanır. Örneğin politikacıların vergi indirimi yoluyla ekonomiyi uyarmak, enflasyonla mücadele için kemerleri sıkmak, ya da hükümet harcamaları yoluyla iş yaratma konusundaki söylemleri, aslında maliye politikası hakkındaki tartışmalardır. Yine piyasalardaki para bolluğuna ya da darlığına, faiz oranlarına ve döviz kurlarına ilişkin tartışmalar ise para politikasına yönelik söylemlerdir.

Hükümetlerce uygulanan maliye politikası, aslında vergileme ve harcamalara ilişkin planlar olup toplam harcamaları ya da toplam talebi arzulanan düzeye getirmek amacıyla uygulanır. Benzer şekilde, merkez bankasının para arzının azaltılmasına ya da arttırılmasına yönelik kararları, faiz oranları ve döviz kurlarına ilişkin kararlarıyla toplam harcamaları dolayısıyla toplam talebi etkilemesi ise para politikasıdır. Toplam arza yönelik olarak da tasarruf ve yatırımları teşvik ve firma maliyetlerini etkileyen bir takım düzenlemeler de arz yönlü politikalar uygulanmaktadır.

Burada ilk olarak Keynesyen yaklaşım çerçevesinde maliye ve para politikaları açıklanıp politika etkinliklerini sınırlayan faktörler ortaya konulduktan sonra aktivist ve aktivist olmayan tartışmalara girilecektir. Ekonomiyi yönlendirmede hükümet müdahalelerinin uygunluğu hakkındaki Klasik ve Keynesyen iktisatçılar arasındaki uyuşmazlıklarda olduğu gibi, günümüzde de Yeni Keynesyenlerle, Monetaristler ve Yeni Klasik iktisatçılar arasındaki tartışmalar devam etmektedir. Biz de açıklamalarımızı bu sürece göre ele alıp, önce aktivist politika ve aktivist olmayan politikalar ile arz yönlü politikaları, rakip düşünce okullarının görüşleri çerçevesinde inceleyeceğiz.

Maliye Politikası

Keynesyen modelde ekonominin performansı üzerinde toplam harcamalar anahtar rol üstlenir. Daha fazla harcama, daha fazla iş ve daha fazla çıktı anlamına gelir. Eğer ekonomi eksik istihdamda ise yani işsizlik varsa, sorunun kaynağı yetersiz harcamalardır. Yani mal ve hizmetler için toplam talebin az olmasıdır. Keynes hükümetin harcamaları arttırarak (G ve TR), vergileri azaltarak ya da her ikisiyle birlikte işsizlikle mücadele edebileceğini işaret etmiştir. Bu politikalar ekonomide toplam harcamaları (AE) arttıracak, buna bağlı olarak çıktı ve istihdam düzeyi yükselecektir. İşte toplam harcamaları arttıran dolayısıyla toplam talebi (AD) sağa kaydıran bu politikalara genişletici maliye politikaları denir.

✓ Maliye politikası, ekonominin performansını yönlendirmek için hükümet harcamaları ve vergilerin ayarlanmasıdır.

Eğer ekonomide enflasyon sorunu varsa, bununla mücadele etmek için hükümetin farklı bir ekonomi politikası seti oluşturması gereklidir. Keynesyen modele göre, enflasyona neden olan toplam harcamaların fazlalığıdır. Yani insanların ekonominin üretebileceğinden daha fazla mal ve hizmeti alma çabaları enflasyona yol açar. Enflasyona karşı uygun politika olarak; hükümetin harcamaları azaltması veya vergileri arttırması ya da her ikisini birlikte uygulayan politikalara başvurması gerekmektedir. İşte toplam harcamaları azaltmayı amaçlayan ve AD'yi sola kaydıran bu tür politikalar daraltıcı ya da sıkı maliye politikası olarak isimlendirilir. Şimdi hükümetlerin işsizlik ve enflasyonla mücadele için bu politikaları nasıl kullanacaklarına bakalım.

İşsizlikle Mücadele İçin Maliye Politikası Kullanımı

Ekonominin tam istihdam çıktı düzeyinin 500 milyar ₺ olduğunu düşünelim. Şu andaki denge düzeyi olan 440 milyar ₺ çıktı seviyesi için ekonomide işsizlik görülecektir. Keynesyen modele göre sorunun kaynağı toplam harcamaların yetersizliğidir. Bunun için düzeltici bir yaklaşım olarak genişletici maliye politikası kullanılmalıdır. Yani maliye politikası duruma göre uygulanmaktadır. Duruma göre maliye politikası, ekonominin performansını yönlendirmek için kamu harcamaları, transferler ve vergi seviyelerinin yeniden ayarlanmasıdır. İşsizlik sorunu olduğuna göre, duruma uygun politika hükümet harcamalarını arttırmak, transferleri arttırmak ya da vergileri düşürmektir. Hatta bunların kombinasyonları da uygulanabilecek politikalar. Şimdi bu alternatifleri kısaca değerlendirelim.

Toplam harcama yetersizliğini ortadan kaldırmak için yalnızca kamu harcamaları arttırılacaksa, ne kadar ilave harcamanın gerekli olacağını belirleyebiliriz. Çoğaltan konusundaki bilgilerimizi kullanarak temsili ekonomimiz için hesaplamaları yapabiliriz. Bunun için altıncı bölümdeki örnek çözümde yer alan çoğaltan katsayılarını kullanacağız. Burada şekil çizimini de sizlerin yapmasını isteyeceğiz. Kamu harcamaları çoğaltanı, $\alpha_g = 2,5$ olduğundan, çıktı ya da GSYİH düzeyini 60 milyar ₺ arttırmak için kamu harcamaları 24 milyar ₺ arttırılmalıdır. Çünkü,

$$\Delta Y = \alpha_g \cdot \Delta G \Rightarrow \Delta G = \frac{60}{2,5} = 24 \text{ olur.}$$

Şayet transfer harcamaları arttırılarak, toplam harcama eksikliği ortadan kaldırılacaksa, bu durumda $\alpha_{tr}=2$ olduğundan, 30 milyar ₺ düzeyinde bir transfer harcaması gerekli olacaktır.

Tam istihdama ulaşma amacına hükümet, harcamaları sabit bırakıp vergileri azaltarak da ulaşabilir. Eğer vergiler azaltılırsa, tüketiciler daha fazla kullanılabilir gelire sahip olur, dolayısıyla tüketim harcamaları artar. Tüketim malları talebindeki artış, firmaları üretimlerini arttırmaya teşvik eder ve ilave iş olanağı yaratılmış olur. İşsizlikle mücadele etmede vergi indiriminin doğru miktarını belirlemek, kamu harcamalarındaki artışın doğru miktarını belirlemekten daha zordur, ancak transfer harcamalarına benzerdir. Vergiler indirildiği zaman tüketiciler indirimin sağladığı ilave harcanabilir gelirinin tümünü harcamazlar, bir kısmını tasarruf ederler. İşte bu yüzden gerekli vergi değişikliği miktarı kamu harcamasına göre daha fazla olmalıdır. Ne kadar fazla olacağı ise, gerekli vergi değişikliği miktarı, marjinal tüketim eğilimi ile çarpıldığında, harcama için gerekli değişikliğe eşit olmalıdır. Yani;

$$\Delta T \cdot MPC = \Delta G \Rightarrow \Delta T = \frac{\Delta G}{MPC} = \frac{24}{0,8} = \text{₺}30 \text{ milyar}$$

Bilindiği üzere harcamaları arttırabilmek için vergileri azaltmalıyız. Örneğimize göre harcamaları 24 birim arttırmakla ulaşabileceğimiz tam istihdam düzeyine, vergileri 30 birim azaltarak da ulaşabilmekteyiz. Görüldüğü üzere tüketiciler harcanabilir gelirlerindeki artışın %80'ini harcamayacaklarından 30 milyarlık vergi indirimi ile 24 milyarlık tüketim harcamaları artışına neden olmakta ve çoğaltan yoluyla da GSYİH düzeyi 60 milyar ₺ artmaktadır. Sonuç olarak harcamaları teşvik ederek tam istihdama ulaşmada kullanılan vergi indirimi, hükümet harcamalarındaki artıştan daha büyük olmak zorundadır, bu büyüklükte ise marjinal tüketim eğilimi önemli rol oynar.

Enflasyonla Mücadele İçin Maliye Politikası Kullanımı

Duruma göre politika uygulaması öneren Keynes, enflasyonla mücadelede maliye politikasının oldukça yararlı olacağının farkında idi. Eğer bir

ekonomide üretilen mal ve hizmetten daha fazlası toplum tarafından satın alınmak istenirse o ekonomide enflasyon oluşur. Enflasyonist baskıyı azaltmak için kamu harcamaları azaltılmalı ya da vergiler arttırılmalıdır. Yani daraltıcı maliye politikası uygulanmalıdır. Kamu harcamaları azaltıldığından çoğaltan katsayısına bağlı olarak GSYİH azalmış olur. Vergi artışının ise farklı etkisi vardır. Çünkü yüksek vergi ödeyen tüketiciler, harcanabilir gelirlerinin azaldığını görürler, bu ise onları tüketim harcamalarını azaltmaya yöneltir, yine çoğaltan etkisi ile GSYİH azalır. Böylece harcamalardaki azalma toplam harcama fonksiyonunu aşağı kaydırarak GSYİH düzeyini düşürürken, AD eğrisini de sola kaydırmaktadır. Toplam talepteki azalma ise fiyatlar genel düzeyi üzerindeki baskıyı hafifletmektedir.

Enflasyon ile mücadele için kullanılan maliye politikasının işsizlik ile mücadelede kullanılan maliye politikasından daha az popüler olduğunu düşünebiliriz. İşsizlikle ilgili vergilerin azaltılması ve kamu hizmetlerinin arttırılmasına yönelik harcamalardaki artışlar genelde toplum tarafından çok beğenilir, insanların hoşuna gider. Enflasyonla mücadele için vergilerin arttırılması ve kamu harcamalarının azaltılması şeklindeki önlemler ise genelde hoş karşılanmaz. Hatta politika uygulayıcıları bile isteksiz davranırlar, özellikle seçim dönemlerinde bu tür daraltıcı politika uygulamak hükümet için büyük risk taşır.

Ekonomideki Otomatik Stabilizatörler

Ekonomide işsizlik ve enflasyon gibi sorunların ortaya çıkması ve duruma göre maliye politikası uygulaması arasında önemli bir zaman gecikmesi ortaya çıkabilir. Politika yapıcıları ve uygulayıcılar işsizlik ve enflasyon gibi iki temel sorundan, işsizliğe enflasyona kıyasla daha çabuk yanıt ararlar. Çünkü işsizlikle mücadele için uygulanacak maliye politikaları araçları politik açıdan çok makuldür, ya da politik açıdan çok fazla hoş gider. Ancak burada bile gecikme sorunu ile karşılaşılır. Politika yapanlar için bu sorunun varlığına dair net sinyaller elde etmek, vergi ya da harcamalar için yasal izinlere ilişkin süreci tamamlamak zaman gerektirir. Bu süreç içerisinde sorun daha kötüleşebilir veya sorunla mücadele daha da güçleşebilir. İyi ki ekonomilerde bir takım otomatik stabilizatörler vardır. Otomatik stabilizatörler toplam harcamalardaki dalgalanmanın şiddetini azaltır, çıktı ve istihdam

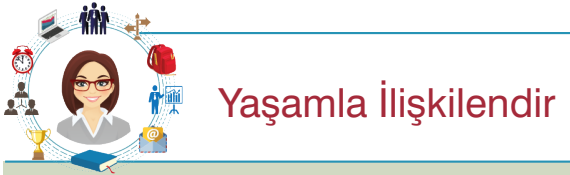
düzeyi üzerindeki geniş salınmayı önlemeye yardımcı olur. Ekonomiler için özellikle *gelir vergisi* ve *işsizlik ödemeleri* güçlü ekonomik stabilizatörlerdir.

Gelir vergisi güçlü bir otomatik stabilizatördür. Bilindiği gibi gelir arttığında ödenmesi gereken gelir vergisi miktarı da artar, çünkü hem daha yüksek dilimden vergi ödenir, hem de vergi oranının uygulandığı matrah büyür. Hemen hemen tüm ekonomilerde vergiler gelirden bağımsız değildir. Vergiler gelire bağlı olduğunda, ücretler, maaşlar ve her türlü gelirlerdeki artışlar, aynı zamanda daha yüksek vergi anlamına gelir. İşte bu nedenle gelir arttığı zaman tüketim harcamaları, verginin olmadığı ya da götürü olduğu duruma göre daha az artar. Bu ekonominin genişleme dönemindeki harcamaların hızlı büyümesini sınırladığı için enflasyonu önlemeye ya da yavaşlatmaya yardımcı olur. Ekonomi daralma sürecine girdiğinde ise vergi sistemi tersine işlemeye başlar. Çünkü gelirdeki azalma düşük vergi demektir, vergilerin sabit bırakıldığı durumla karşılaştırsak, tüketiciler daha fazla gelire sahip olurlar. Böylece gelir vergisi, harcamaları istikrarlı kılmaya ve ekonominin zayıflamasını geciktirmeye yardımcı olur.

İşsizlik ödemeleri ve yoksullara yönelik sosyal nitelikli her türlü yardımlar da otomatik stabilizatör olarak işlev görürler. Ekonomi daralmaya başladığında, işsizlik artmaya başladığında, hükümet

tarafından yapılan işsizlik ödemeleri ve sosyal yardımların miktarı otomatik olarak artar. Hükümetin karşılığında mal ve hizmet almadığı bu harcamalar transfer harcamaları olarak tanımlanır. İşte hükümetin transfer ödemeleri nedeniyle, ekonomideki işsizlerin gelirindeki azalma kısmen de olsa dengelenir, tüketim harcamalarındaki hızlı düşüş bir dereceye kadar önlenmiş olur. Benzer şekilde, ekonomi düzelmeye başladığında ve işsizlik oranı düştüğünde bu transfer ödemeleri otomatik olarak azalırken, az da olsa işsizlik primi kesilir. Bu ise harcamaların büyümesini yavaşlatarak enflasyonu önlemeye yardımcı olur.

Otomatik stabilizatörler, ekonomik faaliyetlerdeki dalgalanmanın büyüklüğünü azaltmasına rağmen, tam istihdam ve istikrarlı fiyatları garanti etmez. Yüksek enflasyonları durduramaz ve ekonomiyi derin bir durgunluk ortamından çıkaramaz. Gerçekte ekonomiyi istikrara yöneltten bazı mali düzenleyiciler (stabilizatörler) ekonominin durgunluktan çıkmasını yavaşlatır. Şöyle ki, ekonomideki iyileşme başladığında, kişisel gelirden artmaya başlar. Ancak yüksek vergiler nedeniyle harcamalardaki büyüme azalmış olur ve böylece ekonomideki iyileşme yavaşlar. Bu yüzden birçok iktisatçı otomatik stabilizatörlerin, duruma göre uygulanan maliye politikaları ile desteklenmesi gerekliliğini ileri sürerler.

Otomatik Stabilizatörler

Ekonomik dengenin sağlanması ve sürdürülmesinde kendiliğinden fonksiyon gören, denge sağlayıcı etkiler yaratan mali ya da sosyoekonomik kurumlara otomatik dengeleyiciler ya da stabilizatörler adı verilmektedir.

Örneğin mali sistemde var olan artan oranlı vergiler, işsizlik sigortası ödemeleri, bütçe açık ve fazlaları, birey-aile ve kurum tasarrufları ile toprak mahsullerine ödenen mali yardımlar (sübvansiyon vs.)

Otomatik dengeleyicilerin devletin özel müdahalesi dışında planlı bir düzenleme yapılmaksızın ekonomik dengenin sağlanması ve korunmasında etkileri olmakla birlikte uygulama

sonuçlarına bakıldığında dengesizlikleri tümüyle giderdikleri söylenemez. Otomatik dengeleyiciler ekonomideki dengesizliklerin tümünü gideremezken, bir kısmını azaltmada yani hafifletici olarak etkili olabilirler. İşte bu özellikleri ile otomatik dengeleyicileri maliye politikasına ve ekonomi politikasına yardımcı kurumlar olarak kabul edebiliriz.

Otomatik stabilizatör olarak nitelendirilen bu mekanizmanın iradi politikalara karşı üstünlüğü, ekonomik faaliyet düzeyi üzerinde hemen etki göstermesinden kaynaklanmaktadır. Yani otomatik stabilizatörlerde istikrar etkisi, yeni bir yasal işleme gerek göstermeksizin ve bu işleme duyulan gereksinme ile işlemin etkisi arasında

herhangi bir gecikmeye neden olmaksızın ortaya çıkar. Ne var ki, eğer ekonomide genişleme veya daralma hareketleri çok kuvvetli ise otomatik stabilizatörlerin etkisi yetersiz kalacaktır.

Bu nedenle ekonomik istikrarsızlığa karşı müdahale yalnızca bir yöntemin kullanılması ile sınırlandırılmamalıdır. Çeşitli koşullar altında hem otomatik stabilizatörlerin hem de iradi maliye politikasının kullanılması gerekmektedir.

6.2.2017

Kaynak: <http://www.sabah.com.tr/egitim/2017/02/06/otomatik-stabilizatorler>

Maliye Politikası Uygulamasında Sorunlar

Ekonomide meydana gelen sorunları aşmada ya da ekonominin performansını yönlendirmede, duruma göre uygulanan maliye politikasını kullanma çabalarını ve başarısını sınırlandıran bir takım faktörler vardır. Bunları üç başlık altında özetleyebiliriz.

Politik Eğilimin Yansımaları Sorunu

Daha önce de belirttiği gibi Keynesyen model, işsizlikle mücadelede genişletici maliye politikalarını gerekli görürken, enflasyonla mücadelede daraltıcı politikaları gerekli görmektedir. Ancak politik açıdan bakıldığında, genişletici politikalar daraltıcı politikalara göre daha çekicidir. İktidardakiler bu yolla oylarını koruyabileceklerine ve artıracabileceklerine inanırlar. Aynı şekilde politik alanın talep edicileri olan seçmenler de bir yandan yüksek vergi yükleri istemezken, diğer yandan da kendilerine fayda sağlayan hükümet hizmetlerinden vazgeçmek istememektedirler. Politik alanın bu iki aktörü arasındaki ilişki genişletici maliye politikaları lehinde bir eğilim yaratacaktır. Hükümetler için ekonomiyi genişletmeye yönelik tedbirleri almak kolaydır. Ancak hükümetlerin kamu harcamalarını kırmak ya da vergileri artırmak şeklindeki daraltıcı politikaları uygulamak için gerekli oyu toplamaları oldukça zordur.

Gecikmeler Sorunu

Çoğu kez ekonomideki mevcut sorunu aşmak için politika değişikliğinin öngörüldüğü zamanla, gerçekte yapılan değişikliğin ekonomik etkisinin görüleceği zaman arasında önemli bir zaman aralığı bulunur. Bu gecikme sorunu maliye politikasının etkinliğini azaltabilir; hatta bazı durumlarda amaca zararı dokunan değişikliğe dönüşebilir. Bu gecikmelerin birkaç nedeni vardır. Bunların ilki; ekonominin sürekli olarak geleceğin ne getireceği ko-

nusunda açık sinyal vermemesidir. Bunun anlamı, ekonomik sorunu aşmak için gerek duyulan politika değişikliğinin farkına varılmamış olmasıdır. Bu tür gecikmeye teşhis gecikmesi denir. Gecikmelerin ikinci sebebi ihtiyaç tespit edildikten sonra, politikaların yürürlüğe girmesinde karşılaşılan gecikmedir. Çünkü gerekli tedbirleri uygulamak için yasa hazırlanması ve onaylanması zaman alır. Bir başka sebep de politikaların yasalaştırılmasından sonra uygulamada görülen gecikme ve ekonominin bu politikaya yanıtındaki gecikmedir. Bazı ekonomi politikaları diğerlerine göre daha az bir zaman diliminde etkisini gösterir. Örneğin bir vergi indirimi uygulaması otoyol gibi bir yatırım harcaması uygulamasına göre daha hızlı ekonomiyi etkiler. Ancak her iki uygulamada da bazı gecikmelerin oluşacağı unutulmamalıdır.

Dışlama Sorunu

Bilindiği gibi, hükümet kamu açıklarını finanse etmek için borçlandığında, ekonomide ödünç verilebilir fonlara talep artacaktır. Ödünç verilebilir fonlara olan talep artışı ekonomide faiz oranlarının artmasına neden olacaktır. Faiz oranlarındaki bu artış özel kesim yatırımlarının azalmasına yol açacaktır. Eğer ekonomide özel kesim yatırımları azalmamış olsaydı, kamu harcamalarındaki artışın ekonomi üzerindeki net etkisi daha büyük olacaktı. Oysa faiz oranlarındaki artışın özel kesim yatırımlarını dışlaması ekonominin büyüme oranında yavaşlama anlamına gelecektir.

İşte duruma göre maliye politikasında bu sorunlar kullanılarak, iktisatçılar bu politikaların yararlı olup olmadığını tartışırlar. Genelde Keynesyenler doğru kullanıldığında maliye politikasının yararlı olduğuna inanırlar. Öte yandan Monetaristler'e göre dışlama etkisi maliye politikasını yararsız kılar. Yeni Klasikler ise maliye politikasının sadece enflasyona neden olacağını iddia ederler. Çünkü bireyler bu politikanın etkilerini bekler ve hükü-

metin çabalarını nötr hale getiren davranışlarda bulunurlar. Para politikasını açıkladıktan sonra bu tartışmaları daha geniş olarak ele alacağız.

Para Politikası

Para ve Bankacılığa ilişkin üniteye faiz oranının para arzı ve para talebi tarafından belirlendiğini üzerinde durulmuştur. Şayet Merkez Bankası (MB) para arzını arttırsa faiz oranı düşer, para arzını azaltırsa faiz oranı yükselir. Merkez bankaları faiz değişikliklerini niçin gerçekleştirir? Düşük faiz oranı harcamaları, özellikle yatırım harcamalarını uyarır. Yüksek faiz oranı ise harcamaları düşürür, dolayısıyla milli gelir düzeyinde değişiklikler ortaya çıkar. İşte Merkez Bankası'nın gücünü kullanarak hem para hem de mal piyasalarını etkilemesi para politikası olarak adlandırılır. Merkez Bankası'nın para arzını daraltarak ekonomiyi etkilemesi (faizleri yükselterek harcamaları dolayısıyla milli gelir düzeyini düşürmesi) daraltıcı ya da sıkı para politikası olarak tanımlanır. Diğer yandan Merkez Bankası'nın para arzını arttırarak ekonomik genişlemeyi uyarması genişletici ya da gevşek para politikası olarak isimlendirilir.

Merkez Bankası'nın para politikası uygulamalarındaki amaçları;

- Fiyat istikrarı,
- Yüksek istihdam ya da düşük işsizlik,
- Ekonomide büyüme,
- Finansal piyasalarda ve kurumlarda istikrar, sağlayarak iyi işleyen bir ekonomi yaratmaktır.

Fiyat istikrarı, ekonomide belirsizlik ortamının azaltılması, etkinsizliğin azaltılması ve paranın fonksiyonlarını (değişim aracı olma, değer saklama aracı olma) ve değerinin korunması açısından para politikasının önemli bir amacıdır.

Yüksek istihdam ya da düşük işsizlik oranı bir başka amaçtır. İşsizliğin yüksek olması, kapasitelelerin eksik kullanımı, ekonomide GSYİH düzeyini potansiyel düzeyin altına düşürür.

Ekonomik büyüme amacı yaşam standardının yükselmesine yönelik önemli bir amaç olup uzun vadede sürdürülebilir olması arzu edilir bir durumdur.

Finansal piyasalarda ve kurumlardaki istikrar oldukça önemlidir. Şayet finansal piyasalar ve kurumlar etkin işlemiyorsa kaynaklar etkin kullanılmaz tasarruf edenler ve ödünç alanlar olumsuz yönde etkilenirler.

Para Piyasası ve Merkez Bankasının Hedef Seçimi

MB, para politikası araçlarını (açık piyasa işlemleri, zorunlu karşılıklar ve reeskont oranı) kullanarak amaçlara ulaşmayı hedefler. Bazen her iki amaca birden ulaşabilir. Örneğin yüksek istihdam sağlama ve ekonomik büyüme, çünkü sürekli büyümenin sağlanması yüksek istihdamı beraberinde getirebilir. Bazen de politika amaçları birbiri ile çatışabilir. Örneğin MB enflasyon oranını düşük tutmak için faizleri yükselttiğinde, firmaların yatırım harcamaları ve hanehalklarının tüketim harcamaları azalır ve büyüme olumsuz etkilenir.

Para Politikası Hedefleri

Para politikası hem işsizlik oranını hem de enflasyon oranını düşük tutabilir, bu iki değişkeni doğrudan etkileyebilir. MB, firmalara ne kadar kişi istihdam etmelerini ve ürünlerini hangi fiyatla satmaları gerektiğini söyleyemez. Bunun yerine para politikası hedeflerini belirleyerek bu değişkenleri arzulan değerlere yaklaştırır. İki temel para politikası hedefi *para arzı ve faiz oranı* dır.

Para arzı merkez bankası tarafından yönetilir, faiz oranı ise kısa dönemde para piyasasında para arzı ve para talebine bağlı olarak belirlenir. Para talebi Para ve Bankacılık ünitesinde açıklandığı üzere negatif eğimli olarak çizilir. Çünkü faiz elde para tutmanın fırsat maliyeti olduğundan, faiz oranı düşük ise hanehalkı ve firmalar ellerinde daha fazla para tutarlar. Faiz oranı yükseldiğinde ise para yerine hazine bonosu ya da diğer finansal varlıklara yönelerek elde daha az para bulundurlar. Para talebi eğrisi gelir arttığında ve genel fiyat düzeyi yükseldiğinde sağa kayarken, gelir düzeyi azaldığında ve/veya fiyat seviyesi düştüğünde sola kayar. Para arzı ise merkez bankası tarafından belirlendiği için dikey çizilir. Arz ve talebin kesişimi kısa dönemde faiz oranını belirler. Para talebi veri iken merkez bankası para arzı ayarlamaları ile faiz oranını değiştirebilir. Faiz ile tahvil, bono gibi finansal varlıkların fiyatları arasında ters yönlü ilişki mevcuttur. Şöyle ki; bir yıl vadesi olan 1000₺'lik tahvili 860₺'ye satın aldığınızda, bu tahvilin faiz oranı yaklaşık %16,28'dir. Bu hesaplama şöyle yapılır: Bir yılın sonunda size tahvilin üzerinde yazılı olan 1000₺ ödenecek. Ancak siz aldığınız gün 860₺ ödediğiniz için aradaki fark (140₺) getiriniz oluyor.

$$\frac{140}{860} \cdot 100 = 16,28 \text{ faiz oranıdır.}$$

$$\frac{\text{Yıllık Faiz Ödemesi}}{\text{Tahvilin Alış Fiyatı}} = \text{Faiz Oranı}$$

Tahvile talebin yüksek olduğunu varsayarak tahvilin fiyatının 880₺'ye yükseldiğini düşünersek, faiz oranı 13,64'e düşer.

$$\frac{120}{880} \cdot 100 = 13,64$$

Olaya tersinden bakarsak faiz oranı düştüğünde finansal varlıkların değeri yükselmekte ve bu varlıklara sahip olan ekonomik birimlerin servetleri artmaktadır. İşte bu değişikliğe bağlı olarak hanehalklarının tüketimleri etkilenmektedir. Yine faiz oranı yatırımlar ve döviz kuru nedeniyle net ihracatı etkilemektedir.

Dikkat edilirse para piyasasında belirlenen faiz oranı mal piyasasını dolayısıyla milli gelir düzeyini etkilemektedir. Zaten mal ve para piyasaları arasında iki temel bağ vardır. Bunlar:

Para ve mal piyasaları arasındaki ilk bağlantı gelir-para talebi arasındadır. Çünkü para talebi gelire bağlıdır. Kısaca mal piyasasında belirlenen milli gelir (Y) para piyasasında para talebi üzerinde önemli etkiye sahiptir.

Para ve mal piyasaları arasında ikinci temel bağlantı ise planlanan yatırım harcamaları – faiz oranı arasındadır. Çünkü para piyasasında belirlenen faiz oranı mal piyasasında özellikle planlanan yatırım harcamaları üzerinde önemli etkiye sahiptir. Tabii ki yatırım harcamaları birçok değişkene bağlı olmakla birlikte faiz oranına da önemli ölçüde bağlıdır. Genelde faiz oranları düştüğünde yatırım harcamaları artarken, faizler yükseldiğinde yatırımlar azalır.

Sonuç olarak, bu iki piyasa dikkate alındığında para ve maliye politikalarındaki etkinlikler azalır. Çünkü ikincil etkiler devreye girer. Şöyle ki; genişletici bir politika ile gelir arttığında, para talebi de artacak, bu yüzden faiz oranı artacaktır, faizdeki artışlar ise yeniden harcamaları, dolayısıyla gelir düzeyini azaltacaktır. Bunları daha net görebilmek için politika uygulamalarının etkileri izleyen başlıkta değerlendirilecektir.

Politika Tartışmalarına Bir Bakış

Ekonomiyi yönlendirmek hükümet müdahalelerinin uygunluğu konusunda Keynesyen ve Klasik ekonomistler arasında uyuşmazlıklarda olduğu gibi günümüzde de Yeni Keynesyenlerle, Monetaristler ve Yeni Klasikler arasında tartışmalar süre gelmektedir.

Keynes aktivist bir ekonomisttir. Yani işsizlik ve enflasyon gibi durumlara önlem olsun diye devletin gereken politikaları uygulaması gerektiğini savunur. Çünkü Keynesyenler kapitalist ekonomilerin aslında istikrarsız olduğuna inanırlar ve ekonominin potansiyel GSYİH düzeyinin altında veya üzerinde işleyebileceğini ifade ederler. Her iki durumda işsizlik ve enflasyon gibi sorunlar ortaya çıkar. Ekonomi uzun dönemde potansiyel GSYİH düzeyine dönebilir. Ancak uzun dönem ayarlanmalarının oluşmasını beklemek toplum açısından maliyetlidir. İşte bu yüzden potansiyel GSYİH'den sapmaları önlemek ya da sapmaların sürelerini ve şiddetini azaltmak için devlet para ve maliye politikaları uygulamalıdır.

Tartışmanın odak noktasında, eğer ekonomi uzun dönemde kendi kendini düzeltebiliyorsa bu politika uygulamalarına niçin gereksinim duyulur. Buna yanıt Keynesin 1930'lu yılların başlangıcında söylediği “uzun dönemde hepimiz öleceğiz” tümcesinde yankılanır. Uzun dönem düşünüldüğünde çok büyük sorunlarla karşılaşılır. Şöyle ki toplum hiçbir zaman yeniden elde edemeyeceği çıktıyı kaybeder, insanlar işsiz kalmadan dolayı ızdırıp çekerler ve aileler tasarruflarını bitirirler. Dolayısıyla kendi kendini düzeltme için bekleme kabul görmeyebilir. Çünkü işsizlik maliyetlidir. Benzer şekilde potansiyel düzeyin üzerindeki durumda ise; enflasyon sorunuyla karşılaşılır, gelir dağılımında bozulma ve belirsizlik ortaya çıkar. İşte bu nedenle devlet politika uygulamalarını aktivist biçimde yürütmelidir düşüncesi Keynesyen ve Yeni Keynesyen anlayışta ön plandadır.

Monetaristler

Ekonomide fiyatlar ve toplam çıktı düzeyinin belirlenmesinde en önemli rolün para arzına ait olduğunu öne süren Monetaristler'e göre para arzındaki artış tüketim ve yatırım harcamalarını artırarak denge çıktı ve fiyat düzeyini yükseltir. Para arzındaki bir azalma ise ters yönde etkiye sahiptir. Monetaristler'e göre para politikası ile birlikte uygulanmadığı sürece maliye politikası etkili değildir.

Çünkü genişletici maliye politikası sonucu ortaya çıkan bütçe açığı finansmanı için hükümet borçlanmaya gittiğinde faiz oranları yükselir, dışlanma etkisi ortaya çıkar. Ekonomide daha fazla kamu harcamaları ve daha az yatırım harcamaları oluşur, bunun ekonomiye net katkısı çok olumlu olmaz. Çünkü ekonomiyi uyarıcı, rekabeti geliştirici etkiler daha az gözlenir. Eğer merkez bankası, hükümet borçlanırken para arzının genişlemesine izin verirse, faiz oranları yükselmez ve yatırım harcamaları dışlanmamış olur ve toplam harcamalar gerçek anlamda genişlemiş olur.

Milton Friedman adıyla anılan Monetaristler para arzını önemli görmekle birlikte, para arzının kurala göre sabit bir oranda artırılmasını şiddetle savunurlar. Belirlenen kural ise; ekonominin üretim gücündeki artışa göre para arzının da artırılmasıdır. Eğer para arzı potansiyel çıktı artışından daha hızlı büyürse enflasyona neden olur. Bu yüzden parasal kural Keynesyen anlamda yani duruma göre para politikasını ortadan kaldırıp bir anlamda merkez bankasını otomatik pilota bağlıyor.

Özet olarak Monetaristler, duruma göre para politikasından kaçınırlar. Çünkü bu tür politikalarda gözlenen, ekonomik sorunun tam olarak belirlenmesi ve uygun araçların ve bunların etkilerinin bir zaman gecikmesi yaratması gibi sorunlar yüzünden, Keynesyenler'in öngördüğü politikaların istikrar sağlama etkisinden daha fazla ekonomi üzerinde istikrarsızlık yaratma etkisi olduğuna inanırlar. Monetaristler'e göre ekonomide asıl istikrarsızlığın kaynağı hükümetlerin para arzıyla oynamasıdır.

Monetaristler ile Keynesyenler Arasındaki Anlaşmazlıklar

Keynesyenler ile Monetaristler arasındaki anlaşmazlığın asıl kaynağı, ekonominin doğası hakkındaki farklı düşüncelerdir. Keynes gibi Yeni Keynesyenler de ekonominin doğasında istikrarsızlığın bulunduğunu, arz ve talepten kaynaklanan şokları atlatmada ekonominin nispeten yavaş hareket ettiğini kabul ederler. Öte yanda Monetaristler Klasikler gibi, ekonominin aslında istikrarlı olduğunu ve ne zamanki potansiyel GSYİH düzeyinden sapma olursa, hızlı bir şekilde tam istihdam düzeyine döneceğine inanırlar. Eğer potansiyel GSYİH düzeyinden sapmalar devam ediyorsa bu ekonominin doğasından değil hükümetin müdahalesi nedeniyle.

Keynesyenler, Monetaristler'in para arzına çok fazla önem verdiklerine inanırlar. Keynesyenler, para arzındaki değişikliklerin GSYİH düzeyini değiştireceğini kabul etmelerine rağmen, GSYİH'yi değiştirmede öteki faktörlerin de, özellikle planlanan yatırım ve kamu harcamalarının da önemli olduğunu, hatta daha önemli olacağını kabul ederler. Yine gelecek hakkındaki kötümser beklayışlerin yayılması durumunda, firmalar yatırımlarını durduracak ve para arzı durağan bir oranda genişlese bile işsizlik ortaya çıkabilecektir. Özellikle Keynesyenler, yatırım harcamalarının değişkenliği yüzünden ekonominin istikrarsız olduğunu ve politika yapıcılarının harcamalardaki dalgalanmaları dengelemek ve enflasyona yol açmadan tam istihdama ulaşabilmek için duruma göre politikalara ihtiyaç duyduklarını öne sürerler.

Monetaristlerle Keynesyenlerin anlaştıkları konu, dışlama etkisinin maliye politikası etkinliğini azaltacağıdır. Ancak Keynesyenler yatırımların faize çok da fazla duyarlı olmadığı için genişletici maliye politikası sonucunda dışlama etkisinin az olacağını ve maliye politikasının GSYİH üzerinde etkili olacağını savunurlar. Buna karşın Monetaristler ise dışlamanın büyük olacağını ileri sürerek maliye politikasının etkili olmadığını savunurlar. Yine anlaştıkları bir başka konu; politika uygulamalarında gecikmelerin olabileceğidir. Hatta günümüzdeki tartışmalarda bile maliye politikası uygulamalarındaki gecikmelerin para politikası uygulamalarındaki gecikmelerden daha uzun olduğu kabul edilmektedir. Bu yüzden istikrar sağlamada para politikası önemli yer almaktadır.

Yeni Klasikler

Klasik okul üzerine inşa edilen Yeni Klasik anlayış iki temel düşünceye dayanır. Birincisi, ücretler ve fiyatların esnek olduğu, ikincisi ise gelecek hakkındaki beklayışlerin rasyonel olduğu kabul edilir. R. Lucas, T. Sargent ve R. Barro, ünlü Yeni Klasik iktisatçılar arasında sayılır. Yeni Klasikler, ücretlerin ve fiyatların yüksek derecede esnek olduğuna inanır. Bu esneklik piyasaların arz ve/veya talepteki değişimlere hızlı bir şekilde ayarlanmasına olanak sağlar, böylece arz talep eşitliği sağlanarak piyasalar temizlenir, daima tam istihdam dengesi sağlanır. Bu anlayış Klasikler ile aynen örtüşür. Ancak Klasikler'den kendilerini ayıran özellik beklayışler ve beklayışlerin insan davranışlarını etkileme şekli üzerine yoğunlaşmaktadır.

Yeni Klasikler, gelecek hakkındaki beklayışleri-mizin bugünkü kararlarımız üzerinde etkili olacağını kabul eder. Örneğin tüketiciler araba fiyatlarının bir iki ay içinde düşeceğini bekliyorlarsa araba satın almak için bekleyeceklerdir. Şayet fiyatlar artacaksa hemen almanın yollarını arayacaklardır. Bunlar çok azımızın itiraz edeceği anlamlı söylemlerdir. Ancak Yeni Klasik ekonomistler bu söylemlerin çok daha ilerisine giderek beklayışlerin nasıl oluşturulduğu ile ilgilenirler. Beklajışlerin oluşturulmasında Monetaristler gibi geçmişten sadece deneyimlerden (uyumcu beklajışlerden) yararlanmazlar. Çünkü bu tür beklajışler bireyleri irrasyonel kabul eder ve geleceği etkileyeceğini bildikleri bazı olayları ihmal eder. İşte bu yüzden uyumcu beklajışler yerine rasyonel beklajışleri önermişlerdir.

Rasyonel beklajışler teorisi; bireylerin mümkün olan tüm bilgiyi kullanarak gelecek hakkında gerçekçi rasyonel beklajışler geliştirileceğini öne sürer. Bu teoriye göre hanehalkları ve firmalar sadece geçmiş eğilimleri gelecek için tasarlamazlar, aynı zamanda cari ekonomik gelişmeleri de hızlı bir şekilde değerlendirirler. Örneğin enflasyonu tahmin ettiklerinde geçmiş yılların enflasyon oranlarını değil, gelecekteki ücret sözleşmelerini, verimlilik ve büyüme oranını, tarımsal üretimin durumunu, dünyadaki ekonomik ve politik gelişmeleri, petrol fiyatlarındaki değişimleri ve enflasyona karşı hükümetin yanıtını dikkate alarak beklentilerini oluşturacaklardır. Beklentilerin rasyonel olması durumunda ekonomik birimler sistematik hatalar yapmazlar. Ancak bunun herkesin her şeyi doğru olarak algılayabileceği gibi bir anlamı yoktur. Kastedilen insanların mevcut bilgileri en iyi biçimde değerlendirerek beklentilerini oluşturduklarıdır. Ancak kimse yanlışlığını o anda bildiği beklentinin içerisine girmez, sadece gerçekten öngörülemez olacak şeyler beklentilerin yanlış olmasına yol açar. Burada önemli olan geleceğe ilişkin beklentisi olan herkesin tek tek doğru beklenti oluşturması değil, insanların ortalama olarak doğru beklenti içerisinde olmasıdır.

Beklajışlerin rasyonel bir şekilde oluşturulması ile ücretlerin ve fiyatların yüksek derecede esnek olması önermeleri Yeni Klasik okul taraftarlarını bazı ilginç politika sonuçlarına götürür. Yeni Klasikler'e göre sistematik para ve maliye politikaları ekonomide işsizlik ya da çıktı düzeyini değiştirmez, sadece fiyat düzeyini değiştirir. Bu doktrin politika etkinsizliği teoremi olarak bilinir. Böylece duruma

göre uygulanan politikalar öngörülebiliyorsa, bireyler bu politika uygulamalarını bekleyecekler ve bu beklentileri etkinsiz yapacak şekilde davranışlarını değiştireceklerdir. Dolayısıyla toplam arz eğrisi düşey olduğu için AD'deki değişimler sadece genel fiyat düzeyini etkileyecektir. Bu yaklaşımda da Monetaristler gibi, kurala göre para politikası kullanımını destekler ve bütçe denkliliğine önem verirler.

Yeni Klasik ekonomi özellikle beklajışlerin rasyonel biçimde oluşturulması hususunda eleştirilmişlerdir. Özellikle bireyler hem bilgi elde etmede ve analiz etmede akıllıca davranmayabilirler, hem de bu bilgilere dayanarak daima rasyonel kararlar almaya bilirler. Öte yandan kontratlar ve uzun dönemdeki sözleşmeler yüzünden ücretlerin ve fiyatların esnek olmaması nedeniyle, AS de pozitif eğimli olacak ve dolayısıyla uygulanan politikalarla AD'deki değişimler hem istihdam hem de çıktı düzeyini etkileyecektir. Böylece Yeni Klasikler'in politikaların etkinsizliği teoremi geçerliliğini yitirecektir.

Politika Tartışmalarında Bugünkü Durum

Ekonomistler arasında uyum olmamasına rağmen günümüzdeki tartışmalara ilişkin şu özetlemeyi yapabiliriz.

- Hemen hemen tüm iktisatçılar ekonominin bir dereceye kadar kendi kendini düzeltme mekanizması bulunduğunu kabul ederler. Uzun dönemde ekonomi potansiyel GSYİH düzeyine ya da tam istihdam düzeyine geri döner. Ancak bu ayarlanma sürecinin ne kadar zaman alacağı konusunda anlaşmazlıklar hala sürmektedir.
- İktisatçılar talep yönetimli politikalarının tam istihdama ayarlanmaları hızlandıracağı hususunda anlaşmazlar. Keynesyenler ve Yeni Keynesyenler bu tür tedbirleri desteklerken, Monetaristler ve Yeni Klasikler bunları desteklemezler. Ancak duruma göre politika uygulamalarında gecikmelerin olacağını Keynesyenler bile kabul etmektedirler. İşte bu yüzden ekonomide önemli düzeydeki daralmalar gözleendiğinde ve büyük ölçüde enflasyonist tehditler ortaya çıktığında politika yapıcılarının çaba göstermeleri gerektiğini savunmaktadırlar.
- Yeni Klasik ekonomi anlayışı çok fazla taraftar bulmasa bile makroekonomik düşün-

ceyi sarsıcı açılımlar yapmıştır. Birçok iktisatçı bekleyişlerin rasyonel olduğuna inanmaz. Hatta çok az iktisatçı ücretlerin yüksek derecede esnek olduğu ve piyasaların sürekli dengede bulunduğu şeklindeki önermeleri kabul eder. Bu yüzden politikaların etkinsizliği teoreminin de işlemeyeceğini düşünürler. Ancak günümüzde bekleyişlerin rasyonel biçimde oluşturulduğu Yeni Keynesyenler tarafından da kabul görmekle beraber; Yeni Keynesyenler ücret ve fiyatların yüksek derecedeki esnekliğine karşı çıkarlar. Yine politika etkinlikleriyle ilgili olarak beklenmeyen politika etkinliğinin beklenen politikalara göre daha yüksek olduğu kabul edilmektedir.

- Hemen hemen tüm iktisatçılar toplam arzı teşvik edecek tedbirleri desteklerler. Ancak arz yönlü politikaların kısa dönemde hem fiyat düzeyini düşürmesi hem de GSYİH'yi uyarmasının güç olacağını öne sürerler. Arz yönlü politikaların asıl etkisi uzun dönemde ortaya çıkacağı kabul görür.

Sonuç olarak Klasik ekonomi geleneğinin bugünkü temsilcisi olan Yeni Klasik ekonomistlerle, Keynesyen geleneğin bugünkü temsilcisi olan Yeni Keynesyen ekonomistlerin görüşleri kısa dönemde farklılıklar göstermektedir. Oysa uzun dönemde bu görüşler örtüşmektedir. Çünkü uzun dönemde her iki görüşün üzerinde uzlaştığı üç temel konu vardır. Bunlar:

1. *Tüm ekonomik birimler rasyonel davranırlar. Mevcut olan tüm bilgi setini kullanarak doğru kararlar verirler ve sistematik hata yapmazlar.*
2. *Uzun dönem toplam arz eğrisi düşeydir, tam istihdam düzeyindedir ve doğal işsizlik oranı geçerlidir.*
3. *Uzun dönemde para nötrdür. Para miktarındaki değişimler reel çıktı düzeyini etkilemez.*

Öğrenme Çıktısı

4 Toplam arz ve toplam talebe yönelik politika tartışmaları açıklayabilme

Araştır 4

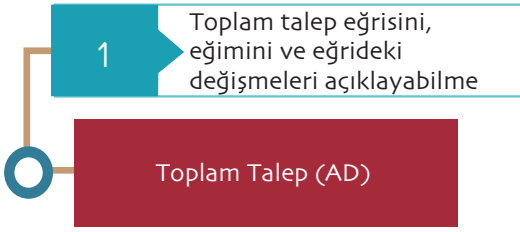
Yapışkanlığın (ücret, fiyat) olduğu Keynesyen yatay eksene paralel kısa dönem bir toplam arz eğrisi dik-kate alındığında, kamu harcamalarının artırılması dışlama sorununun ortaya çıkmasına neden olur mu?

İlişkilendir

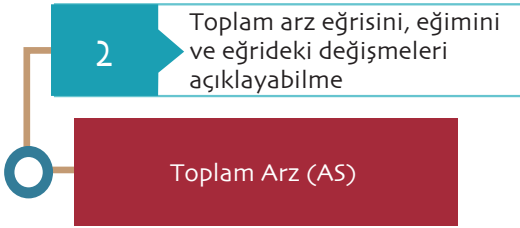
Faiz oranının para arzı ve para talebi tarafından nasıl belirlendiğini Bölüm 7'den tekrar inceleyiniz.

Anlat/Paylaş

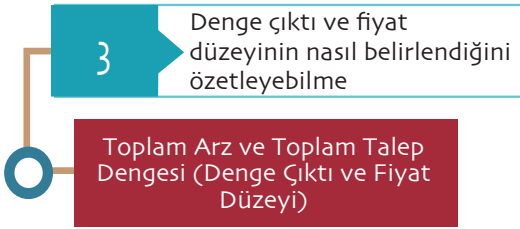
Uzun dönemde Yeni Klasikler ile Yeni Keynesyenlerin anlaştığı temel konuların neler olduğunu anlatınız.

Ekonomide tüm sektörler tarafından belli bir dönemde çeşitli fiyat düzeylerinde talep edilen mal ve hizmetlerin miktarı toplam talebi belirler. Keynesyen harcama gelir modeli çerçevesinde negatif eğimli olarak çizilir. Negatif eğimli oluş nedenleri reel balans etkisi, faiz etkisi ve uluslararası ikame etkisi ile açıklanır.

Toplam arz eğrisi, bir ekonomide belirli bir dönemde çeşitli fiyat düzeylerinde ekonomideki tüm üreticilerin birlikte arz ettiği toplam çıktıyı (üretimi) gösterir. Kısa dönemde pozitif eğimli çizilmekle beraber toplam arz eğrisi uzun dönemde tam istihdam hasıla düzeyinde düşey olur. Ücretlerde, girdi fiyatlarında ve verimlilikteki değişimlere bağlı olarak AS'de kaymalar görülür.

Denge çıktı ve fiyat düzeyi AD-AS tarafından belirlenir. Eğer denge tam istihdam düzeyinde değilse, ekonomide eksik istihdam dengesi veya aşırı istihdam dengesi varsa, ekonomi bunlara karşı tepki geliştirerek ayarlanma sürecine girer.

Para ve maliye politikaları toplam talebe yönelik politikalar olarak isimlendirilir. Oysa teşvikler ve firma maliyetlerini etkilemeye yönelik politikalar ise toplam arzı etkilemeye yönelik politikalardır. Maliye politikaları, kamu harcamaları, transfer harcamaları ve vergiler yoluyla daraltıcı ya da genişletici yönde kullanılır. Para politikası ise merkez bankalarınca para arzı ve faiz oranını etkileyerek ekonomide daraltıcı ve genişletici yönde kullanılırlar.

1 Toplam talep eğrisi aşağıdaki hangi iki değişken arasındaki negatif ilişkiyi göstermektedir?

- A. Faiz oranı – reel hasıla
- B. Toplam harcamalar – reel hasıla
- C. Fiyat düzeyi – reel hasıla
- D. Yatırım – tasarruf
- E. Fiyat – miktar

2 Uzun dönemde ücretlerin ve fiyatların tam esnek olduğu kabul edildiğinde toplam arz eğrisinin konumu nasıldır?

- A. Pozitif eğimlidir
- B. Negatif eğimlidir
- C. Hem dikey hem de yatay kısımları vardır
- D. Yataydır
- E. Düşeydir

3 Aşağıdakilerden hangisi toplam arz eğrisini kaydıran parametrelerden biri **değildir**?

- A. Fiyatlardaki değişimler
- B. Ücretlerdeki değişimler
- C. Emek dışındaki girdi fiyatlarındaki değişimler
- D. Teknolojideki değişimler
- E. Emek verimliliğindeki değişimler

4 Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde oluşan değişiklikler toplam arz eğrisini sağa kaydırır?

- A. Ücretlerdeki artışlar
- B. Emek verimliliğindeki azalışlar
- C. Sermaye stokunun artması
- D. Girdi olarak enerji fiyatlarının artması
- E. Genel fiyat düzeyinin artması

5 Ekonominin denge çıktı düzeyi ile ilgili olarak aşağıdaki seçeneklerden hangisi doğru **değildir**?

- A. Toplam arz toplam talebe eşittir
- B. Dengede hasıla ve genel fiyat düzeyi belirlenir
- C. Fiyat, denge fiyat düzeyinin üzerinde ise arz edilen reel hasıla talep edilen reel hasıladan fazladır
- D. Fiyat, denge fiyat düzeyinin altında ise piyasada mal fazlalığı oluşacak ve fiyatlar azalacaktır
- E. Denge düzeyinde çıktıda fazlalık veya eksiklik olmaz

6 Eksik istihdam dengesine ilişkin olarak aşağıdaki seçeneklerin hangisi doğru **değildir**?

- A. Toplam harcama düzeyi tam istihdam düzeyinin altındadır
- B. Ekonomide enflasyonist açık vardır
- C. Ekonomide üretim açığı vardır
- D. Denge hasıla düzeyi potansiyel hasıla düzeyinin altındadır
- E. Ekonomide işsizlik vardır

7 Kamu harcamaları ve vergiler yoluyla ekonominin performansını etkilemek için uygulanan politikalara ne denir?

- A. Para politikası
- B. Gelirler politikası
- C. Dış ticaret politikası
- D. Maliye politikası
- E. İstikrar politikası

8 Aşağıdaki seçeneklerin hangisinde enflasyon ile mücadele için uygulanabilecek politikalardan biri verilmiştir?

- A. Kamu harcamalarının artırılması
- B. Transfer harcamalarının artırılması
- C. Vergilerin artırılması
- D. Toplam talebin artırılmasına yönelik politikalar
- E. Genişletici para politikası

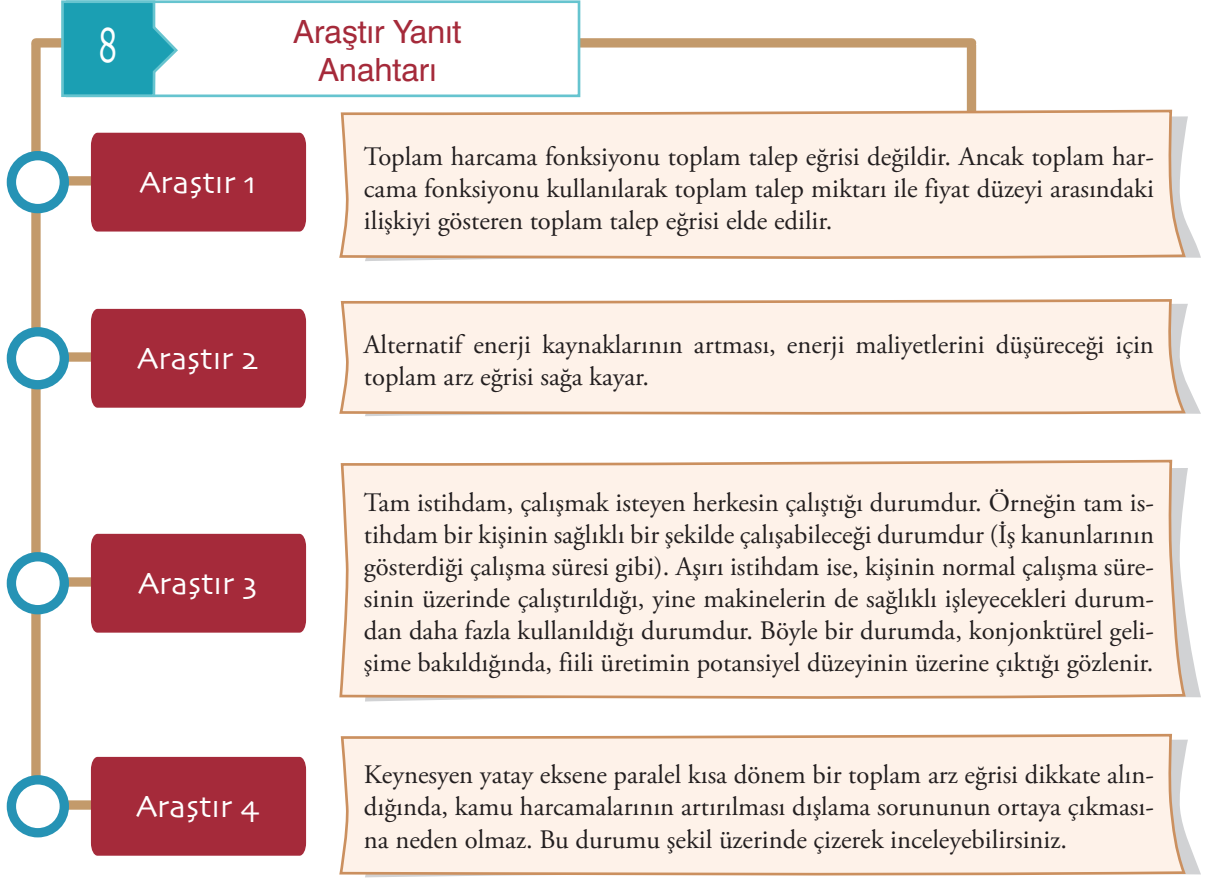
9 Aşağıdakilerden hangisi ekonomik faaliyetlerdeki dalgalanmanın büyüklüğünü azaltan otomatik stabilizatörlerden biri **sayılamaz**?

- A. İşsizlik ödemeleri
- B. Gelir vergisi
- C. Sosyal nitelikli yardımlar
- D. Transfer ödemeleri
- E. Kamu harcamaları

10 Kamu harcamalarındaki artışın neden olduğu faiz oranındaki yükselmenin planlanan yatırım harcamalarını azaltmasına ne denir?

- A. İkame etkisi
- B. Yatırım etkisi
- C. Gelir etkisi
- D. Dışlama etkisi
- E. Pigou etkisi

1. C	Yanıtınız yanlış ise “Toplam Talep (AD)” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	6. B	Yanıtınız yanlış ise “Eksik İstihdam Dengesi ve Ekonominin Deflasyona Tepkisi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. E	Yanıtınız yanlış ise “Toplam Arz (AS)” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	7. D	Yanıtınız yanlış ise “Maliye Politikası” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. A	Yanıtınız yanlış ise “Toplam Arz Eğrisindeki Değişmeler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	8. C	Yanıtınız yanlış ise “Enflasyonla Mücadele İçin Maliye Politikası Kullanımı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. C	Yanıtınız yanlış ise “Toplam Arz Eğrisindeki Değişmeler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	9. E	Yanıtınız yanlış ise “Ekonomideki Otomatik Stabilizatörler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. D	Yanıtınız yanlış ise “Toplam Arz ve Toplam Talep Dengesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.	10. D	Yanıtınız yanlış ise “Dışlama Sorunu” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Kaynakça

- Baumol, W. J. ve Blinder, A. S.** (2011). Economics: Principles and Policy, 12th Edition, South-Western College Publishing, Mason.
- Case, K. E., Fair, R. C. ve Oster, S.** (2008). Principles of Economics, Ninth Edition, Prentice Hall, New Jersey.
- Mankiw, N. G.** (2009). Principles of Economics, Fifth Edition, Cengage Learning, Mason.
- Yıldırım, K. Bakırtaş, İ., Yılmaz, R. ve Esen, E.** (2017). Makro İktisada Giriş, 12. Baskı, Nisan Kitabevi, Ankara.
- Yıldırım, K. ve diğerleri** (2011). İktisada Giriş, 4. Baskı, Pelikan Yayıncılık, Ankara.